

Starohrvatska prosvjeta
III. serija - svezak 40/2013.

UDK: 94(=16)(091)
Izvorni znanstveni rad

Andrej PLETERSKI

Inštitut za arheologiju
Znanstvenoraziskovalni center SAZU
Novi trg 2
SI - 1000 Ljubljana
pleterski@zrc-sazu.si

Etnogeneza Slavena – metode i proces

The ethnogenesis of the Slavs,
the methods and the process.

Temelj samorazumijevanja Slavena bio je njihov jezik. Dakle, povijest Slavena je u velikoj mjeri povijest njihovog jezika. U članku se opisuje njihova etnogeneza sve do 6. stoljeća. Njihovo širenje prema zapadu i jugu trajalo je 400 godina, a imali su snažnu asimilirajuću moć. Stoga je moguće da je njihova domovina izvorno obuhvaćala samo mali teritorij. Pravni oblik asimilacije stranaca bila je tzv. vrv (uže) kao simboličko-društveni fenomen. Primjer sela Police u Sloveniji ukazuje na to da je potrebna sinteza triju interpretativnih modela - autohtoni, alohtoni i kulturna asimilacija- kako bi razumjeli etnogenezu Slavena.

Ključne riječi: Slaveni, etnogeneza, metodologija, rani srednji vijek, migracije, asimilacija

Pisati o etnogenezi Slavena jednako je nezahvalno kao i pisati o etnogenezi Indoeuroljana i naposljetku o bilo kojoj drugoj etnogenezi. Problemi nastaju već kod teoretskih koncepata gdje ne postoji konsenzus o značenju pojma narod, etnija. Možemo reći da se posljedično javljaju dva suprotna teoretska pristupa. Po jednom su shvaćanju narodi vječni, neprolazni i imaju svoje pretke, dok kod drugog ta starodrevnost nestaje jer su narodi nastali tek u modernom dobu¹, a nekritični povjesničari pokušavaju ih projicirati u prošlost². Nije li zato najbolje odmah odustati? Kako bi bolje shvatili Slavene, poslušit ću se se zakonom fizike po kojem ništa ne nastaje iz ničega, odnosno svaka pojava mora nastati iz nečega. No, pritom je već na početku potrebno odgovoriti na naizgled jednostavno, ali ujedno i ključno pitanje, *tko su (bili) Slaveni* - rezultat percepcijskog konstrukta susjeda i specifičnog društvenog razvoja kao što to misli Florin Curta³ ili, pak, skupine ljudi koje kod zadovoljenja egzistencijalnih potreba povezuju neka zajednička obilježja.

Da bi razumjeli Slavene, potrebno je upoznati njihov način života čije trojstvo čine društvo, ekonomija, ideologija. Njihova su nam obilježja iz ranoga srednjeg vijeka zbog nedostatka pisanih vrela poprilično nepoznata. Postojeća pisana vrela gotovo su u potpunosti djelo stranaca i ovise o njihovoj percepciji. Njihovo suosjećanje za stranace, kojih se manje ili više boje, nikako nije pretjerano veliko. Dakle, nedostaju nam *insajderski* podatci tadašnjih Slavena o Slavenima. Današnji su kulturni antropolozi svjesni važnosti podataka prikupljenih internim sudjelovanjem i promatranjem. Takav pristup nam omogućava da kulturu koju promatramo iznutra, vrednujemo po standardima i mjerilima te kulture⁴. Taj princip i u arheologiji govori, kao što

je to pokazao Lev S. Klejn, da će upravo sposobnost pronalaska i uporabe takvih mjerila odrediti razinu uspješnosti tipologije te naposljetku interpretacije i shvaćanja⁵.

Srednjovjekovni pisci spominju da Slaveni dijele isti jezik (*lingua*), pravo (*lex*), običaje (*consuetudines*), a od ustaljenja kršćanstva te kasnije crkvene razdiobe na katoličku i pravoslavnu Crkvu, spominju da Slaveni nisu iste vjeroispovijesti (*ritus*)⁶. No, pretkršćansko se vjerovanje na razini ljudske kulture do današnjih dana ipak toliko sačuvalo i s tolikom sličnosti, da omogućava dovoljno vjerodostojnu rekonstrukciju zajedničke praslavenske ritualne predaje⁷. Dakle, u tom su pogledu razlike između Slavena također bile mnogo manje no što se to formalno činilo. Uvjerenje spomenutih srednjovjekovnih pisaca da poznavanje pojedinačnog dijela Slavena znači ujedno i poznavanje svih Slavena, na paradigmatičan način ilustrira djelo iz 9. stoljeća, *Žitije Metodija* (poglavljja II. i V.), koje opisuje život i djelo "slavenskih apostola" Konstantina-Ćirila i Metoda. Po mišljenju pisca, činjenica da je Metod u svojoj profesionalnoj karijeri, između ostalog, obavljao dužnost slavenskoga arhonta u blizini Soluna (današnja Grčka), takoreći ga je predodredila za njegovo kasnije djelovanje u 1000 kilometara udaljenoj Moravskoj i Panoniji.

No ipak, to ne znači da su Slaveni bili organska cjelina, jedinstveno djelujuće tijelo. Čini se da moderna sociološka terminologija nije u mogućnosti dobro opisati društvo starih Slavena. F. Curta je uvjerljivo upozorio na nedostatke termina "vojna

2011., VII. – G. P. ŠANTEK, *Anthropos religiosus. Antropološko-religijski ogledi*. Zagreb, 2011., str. 66.

⁵ Usp.: L. S. KLEJN, *Arheološka tipologija*. Ljubljana, 1988., str. 490-528.

⁶ P. ŠTIH, Slovansko, alpskoslovansko ali slovensko? O jeziku slovanskih prebivalcev prostora med Donavo in Jadranom v srednjem veku (pogled zgodovinarja) / Slavic, Alpine Slavic, or Slovene? A Historian's Perspective on the Language of the Medieval Slavic Population Living in the Area between the Danube and the Adriatic, *Zgodovinski časopis*, 65, Ljubljana, 2011., cijeli članak, sintetički dio str. 37-41.

⁷ V. N. TOPOROV, *Predzgodovina književnosti pri Slovanih, poskus rekonstrukcije*. Ljubljana, 2002. – R. KATIČIĆ, *Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb - Mošćenička Draga, 2008. – R. KATIČIĆ, *Zeleni lug. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb - Mošćenička Draga, 2010. – R. KATIČIĆ, *Gazdarica na vratima. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb - Mošćenička Draga, 2011.

¹ I. MIRNIK PREZELJ, Sodobna sociologija o problemih etničnosti, narodov (nacionalizmov) in današnja arheologija, *Arheološki vestnik*, 53, Ljubljana, 2002., str. 386.

² Usp.: P. GEARY, *Mit narodov. Srednjeveški izvori Evrope*. Ljubljana, 2005. (= *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*, Princeton University Press, 2001.). – P. ŠTIH, Nacionalizem kot zgodovinski nesporazum, u: *Mit narodov. Srednjeveški izvori Evrope*, (ur. P. J. Geary), Ljubljana, 2005., str. 226.

³ F. CURTA, *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region c. 500-700*. Cambridge, University Press, 2001.

⁴ T. VINŠČAK, *Tibetski buddhizam i bön*. Zagreb,

demokracija”⁸. Iako se čini da je termin “sustav segmentiranih loza” (*segmentary lineage system*), primjereniji jer ga obilježava, unatoč složenoj društvenoj organizaciji, karakterističan manjak hijerarhije, Curta skreće pozornost na slavenske “kraljeve” koje spominju bizantski pisci, čime (kraljevi) ukazuju na razvoj slavenskog društva u dodiru s Carstvom⁹. U njima vidi dokaz vrhovništava (*chiefdoms*) kao regionalno organiziranih društava s centraliziranom izvršnom hierarhijom koja koordinira djelatnosti među pojedinačnim seoskim zajednicama¹⁰. Radi se o antropološkoj klasifikaciji koja se djelomično temelji na suvremenoj situaciji u Melaneziji. Iako je moguće da je društveni razvoj u Melaneziji doveo do oblikovanja obrazaca koji su možda čak i slični staroslavenskima, isto tako je moguće da je u pitanju tek socijalna homonimija, ali ne i sinonimija. Ta pomisao ne opovrgava očigledno postojanje nekih “poglavara” među Slavenima koje spominju bizantski pisci, no njihovo postojanje ne objašnjava djelovanje društvenih mehanizama kod starih Slavena.

Zajednički slavenski rječnik za političko diferencirano društvo veoma je skroman. Riječ *gospodar*, u izvornom značenju “gospodar gostiju” ili “gospodar gozbe”, sadrži snažnu sakralnu konotaciju¹¹ te je njena upotreba u “civilnom” društvu još uvijek nejasna. Riječ *vlast*, u smislu “vladanje, nad čime imamo vlast”, uobičajena je slavenska i ukazuje na veliku semantičku stabilnost¹². Postoji također praslavenska riječ *vojevoda, u izvornom značenju onaj, koji vodi vojsku¹³. No, praslavenska riječ za kneza, *kъnъnъg, već je posuđenica iz germanskog *kuningaz, što znači kralj, vođa plemena¹⁴. Praslavenska je hijerarhija zaključena razinom župana. Praslavenski *županъ je izvedenica iz riječi *župa, u smislu okruga, područja jednog plemena. Postoji mogućnost da je riječ izvedena iz indoeuropske riječi *gewpā, udolina¹⁵. *Župa* tako označuje relativno malu teritorijalnu jedinicu odre-

đenog broja sela na čijem čelu je *župan*. On može biti njezin *gospodar*, *vojvoda* koji obnaša *vlast*.

Zato pojedinačne *župe* možemo razumijeti kao osnovne političke jedinice slavenskoga svijeta. Možemo ih usporediti s grčkim *polisom*, rimskim *civitasom*, germanskim *gauom* te keltskim *oppidumom*. Ljudi su u njima ostvarivali svoj pravni identitet, u današnjem smislu državljanstvo¹⁶. Staro mišljenje da su ih Slaveni preuzeli od Avara sve je manje vjerojatno¹⁷. Pisana vrela spominju njene predstojnike, *župane* tek od 777. godine, tj. od njihova uključenja u feudalni sustav, nakon čega je *župa* u različitim krajevima i u različito doba već preuzela različita značenja¹⁸.

Župe su bile slično strukturirane, sa srodnim jezikom, pravom, običajima i ritualima, što je preduvjet za stjecanje osjećaja o cjelini, koji su imali svi pisci koji su opisivali Slavena. No, unatoč takvom dojmu, Slaveni nikako nisu bili homogena cjelina, nego povećana skupina vrlo sličnih sastavnih dijelova. Možda odgovara matematička metafora da se radi o *fraktalnom društvu*. Metafora izjednačuje *župe* s nekim fraktalima koji, ne samo da su jednako strukturirani, nego i na razini svake *župe* nalazimo ono što inače možemo proučavati i na razini udruživanja pojedinačnih *župa* u veće teritorijalne skupine.

Ritualni jezik, koji je po staroj vjeri omogućavao razumjevanje djelovanja prirodnih sila i na taj način preživljavanje stanovništva *župe*, bio je, naravno, slavenski. U tom je smislu bio neraskidiv dio integralnog dijela cjelovitoga sustava življenja, dakle proizvodnje, bivanja, materijalne i duhovne kulture. Moguće je postaviti tezu da je biti dijelom te cjeline življenja u *župi*, značilo biti Slavenom.

Iz 9. stoljeća proizlaze i važni fragmenti *samo-razumijevanja* ljudi koje su ostali smatrali Slaveni-

⁸ F. CURTA, *The Making of the Slavs*, str. 312-319.

⁹ F. CURTA, *The Making of the Slavs*, str. 319-325.

¹⁰ F. CURTA, *The Making of the Slavs*, str. 325-332.

¹¹ K. ŠKRUBEJ, *Ritus gentis Slovanov v vzhodnih Alpah. Model rekonstrukcije pravnih razmerij na podlagi najstarejšega jezikovnega gradiva*. Ljubljana, 2002., str. 144-148.

¹² K. ŠKRUBEJ, *Ritus gentis Slovanov*, str. 126-130.

¹³ M. SNOJ, *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana, 1997, str. 725.

¹⁴ M. SNOJ, *Slovenski etimološki slovar*, str. 241.

¹⁵ M. SNOJ, *Slovenski etimološki slovar*, str. 767.

¹⁶ A. PLETERSKIJ, *The Making of the Slavs iznutri, Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* 2(4), Sankt-Peterburg, 2008., str. 33-36.

¹⁷ Usp.: A. GLUHAK, *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb, 1993., str. 713-714. – M. SNOJ, *Slovenski etimološki slovar*, str. 767. – J. REJZEK, *Český etymologický slovník*. Voznice, 2001., str. 752. – K. DŁUGOSZ KURCZABOWA, *Wielki słownik etymologiczny historyczny języka polskiego*. Warszawa, 2008., str. 481. – F. SMILJANIĆ, *Studije o srednjovjekovnim slavenskim / hrvatskim institucijama*. (Posebna izdanja Odjela za povijest Sveučilišta u Zadru, Knj. 3), Zadar, 2010., str. 14.

¹⁸ M. HARDT, Supan, u: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, Bd. V, Berlin, 1998, str. 84-88. – F. SMILJANIĆ, *Studije*, str. 13-72.

ma. Životopis Sv. Metoda, *Žitije Metodija* (poglavlje V.), govori kako su moravski knezovi Rastislav i Svetopluk pisali bizantskom caru Mihaelu. U pismu su sebe i svoje imenovali *my Slověni*¹⁹. Praslavensku riječ **Slověne* etimolozi tumače na dva načina. Po prvom tumačenju, koje bi po tvorbi riječi bilo pravilnije, ali semantički nestabilnije od drugog, riječ označava “stanovnike pored rijeke **Slova* ili **Slovy*”. Drugo, bolje utemeljeno semantičko tumačenje, navodi da je ime izvedeno iz praslavenskoga **slovo*, što znači “riječ”. Slaveni bi po tome bili ljudi s kojima je moguće razgovarati, koji razumiju naš jezik. U prilog toj pretpostavci ide i činjenica da su Slaveni svoje zapadne germanske susjede nazivali **němьci*, dakle nijemi ljudi, koji ne znaju pričati²⁰. Slaveni bi na taj način bili braća po jeziku. Taj se je izraz koristio za srodna plemena kada susjedi nisu poznavali njihova plemenska imena²¹.

Razumljivo je da u 9. stoljeću nisu bila poznata suvremena etimološka tumačenja, no unatoč tomu, postojala su određena uvjerenja o značenju imena. Možemo ih prepoznati u djelu o životu Sv. Konstantina-Ćirila, *Žitie Konstantina* (poglavlje XIV.) kada car Mihael šalje Konstantina Moravcima. Konstantin je svjestan da njegovo misionarsko djelovanje neće biti uspješno bez knjiga na domaćemu jeziku. Ujedno je svjestan da ga zbog toga mogu proglasiti heretikom jer su se tada priznavala samo tri jezika kao crkvena: latinski, grčki i hebrejski. Prema kazivanju iz životopisa Bog je potom Konstantinu poslao slova u slavenskom jeziku i tako uzdignuo Slavene među velike jezične zajednice. Prema navodima iz životopisa, Konstantin je tim slovima najprije napisao početak Ivanova evanđelja u kojem je triput spomenuo riječ Bog i triput riječ *slovo*. Time je asocirao etimološku figuru *Slověne - slovo* koja upućuje na vezu Slavena čak i sa samom božjom Riječju²². Dakle, etimologija koja je i danas moćna, bila je već i tad vrlo živa te govori da je važan dio slavenskoga identiteta bio upravo njihov

jezik. Zato je razumljivo da nijedan ozbiljan pokušaj prikazivanja nastanka i razvoja Slavena ne može izbjeći povijest njihova jezika.

Polazište u proučavanju će mi biti najizgledniji aksiom da jezik nastaje na revolucijsko-evolucijski način, dakle kao posljedica vanjskih utjecaja i unutarnjeg razvoja. Vanjski utjecaji mogu biti raznoliki, npr. gospodarski, politički, društveni. Zajedno s unutarnjim promjenama ostavljaju trag u jeziku, a moguće i u arheološkim izvorima. Veza između arheoloških izvora i jezika su prostor i vrijeme. Pri tome ću se oslanjati na aksiom po kojem u određenom razdoblju i u određenom prostoru, privremeno može doći do njihova sjedinjenja. Pouzdanost takvog interpretacijskog modela ovisi o ispravno određenim točkama podudaranja.

Omiljeni arheološki kraći put kod obradbe arheološkog gradiva, koje je opširno i zbog toga teško savladivo, interpretacijski je pojam “*arheološka kultura*”, koji označava skupinu tipičnih struktura arheoloških ostataka. Pojam je nastao klasifikacijom, tj. razvrstavanjem i podjelom sukladnih struktura u grupe. Iz opširne monografije Leva Klejna o arheološkoj tipologiji, vidljivo je da su strukture arheološkog tipa i arheološke kulture sukladne²³. To mi je zapažanje usmeno potvrdio i sam autor. Promatranje praktične uporabe obaju pojmova pokazalo je da se razlikuju jedino u tome što su kulture grupe nadređenih struktura, dok su tipovi grupe njima podređenih sktruktura.

Podjela u grupe u prošlosti je bila drugačija no što je danas. Gradivo koje arheolozi proučavaju ljudi su nekada raspoređivali prema svojim namjerama i pravilima. Takvu nastalu grupu predmeta Lev S. Klejn imenuje kulturni tip ili arhetip. On se temelji na mentalnom modelu (prošlome idealnom tipu) odgovarajuće strukture osobina. Arheološko polazište kod sadašnjih istraživanja obično je empirijski tip ili empitip, koji označava ustaljenu vezu (strukturu) otkrivenih osobina arheološkoga proučenog gradiva. Postoji mogućnost da se empirijski tip slaže s kulturnim, no to nikako nije i pravilo jer se, između ostalog, skup osobina tijekom vremena mijenjao zbog utjecaja prirodnih sila i ljudi na arheološko gradivo²⁴. Na sličan način François Djindjian razlikuje realne tipove, koji su oblikovani tijekom svoje izradbe, od virtualnih tipova, koje arheolozi stvaraju po svojim mjerilima²⁵. To je važno

¹⁹ Zbog toga također ne stoji uvjerenje F. Curte da Slaveni sami sebe na taj način nisu označavali sve do 12. stoljeća: F. CURTA, *The Making of the Slavs*, str. 350.

²⁰ M. SNOJ, *Slovenski etimološki slovar*, str. 582.

²¹ H. POPOWSKA TABORSKA, *Zgodnja zgodovina Slovanov v luči njihovega jezika*. Ljubljana, 2005., str. 74.

²² Usp.: J. BRATULIĆ, *Aleja glagoljaša Roč-Hum*. Zagreb - Pazin - Roč, 1994., str. 28. – V. N. TOPOROV, *Predistorija literatury u Slavjan. Opyt rekonstrukcii*. Moskva, 1998., str. 24-25. Zahvaljujem se Vladimiru Nartniku na prijateljskom upozorenju.

²³ L. S. KLEJN, *Arheološka tipologija*.

²⁴ L. S. KLEJN, *Arheološka tipologija*, str. 509-511.

u slučaju vjerodostojnosti rezultata Klejnovne analize po kojoj nam upravo kulturni tipovi pomažu kod utvrđivanja arheološke kulture koja nije ovisna o iskustvu arheologa²⁶. Time se, naravno, vraćamo na gore navedeno antropološko metodološko polazište da neku zajednicu moramo vrednovati po normama i mjerilima te zajednice. No, to je kod zajednica iz prošlosti vrlo problematična, ako ne i nemoguća zadaća. Naime, danas nam je poznato da postojeći pojmovi arheoloških kultura u većini slučajeva obuhvaćaju veoma skroman, i od arheologa, svojevrijem određen skup obilježja materijalne kulture u nekom prostoru i vremenu. Ta obilježja mogu biti različita podrijetla: kronološka, tehnološka, gospodarska, društvena, vjerska. Zato se naivno uvjerenje nekadašnjih arheologa da je pojam arheološke kulture moguće jednostavno izjednačiti s grupom ljudi istog etničkog identiteta, pokazalo neutemeljenim²⁷.

I na ovom mjestu uvodnog razmišljanja moram priznati da se u nastavku neću držati svojih načela. Zašto? Rad je s arheološkim kulturama na interpretacijskoj razini jednostavan i još uvijek vrlo omiljen. Na nedostatke i zamke toga rada vrlo rado zažmirimo. Europsku je prapovijesnu arheologiju bez tog oruđa još uvijek teško zamisliti. Jednako vrijedi i za istočnoeuropsku arheologiju u kojoj treba tražiti slavenske početke. Dakle, za taj prostor trenutno na raspolaganju nemamo boljeg interpretacijskog oruđa. Postoje samo dvije mogućnosti - ili odustati ili uporabiti ono što imamo. Zato ću u nastavku spomenuti razne arheološke kulture, njihove geneze, te ću ih pokušati provjeriti pomoću podataka iz drugih povijesnih izvora. Dobiveni će se prikaz približiti istini tamo gdje je dosadašnjim arheolozima uspjele bolje pretpostaviti kulturne tipove arheoloških kultura, dok će se na drugim mjestima od nje udaljiti. Njegove (ne)pravilnosti pokazati će neka buduća istraživanja. Većim obećanjem, čitatelje bih samo doveo u zabludu.

U skladu s gore navedenim zaključcima o važnosti jezika u svijesti “biti Slavenom”, polazište

istraživanja potražiti ću u *lingvističkom modelu razvoja slavenskoga jezika*. Još uvijek vrlo koristan i objektivan pregled dosadašnjih istraživanja pružila je H. Popowska Taborska²⁸. Jedan od njenih najnespornijih zaključaka je da tijesne baltoslavenske jezične veze govore o zajedničkom razvoju tih dviju jezičnih skupina. U jednom su se razdoblju one razdvojile. Postojao je sekundarni kontakt s prećima Itala i Germana. Kontakte s keltskim i iranskim jezicima još je uvijek teže prepoznati. S obzirom na to da je fonetički i morfološki sustav srodan, moguće je govoriti o jedinstvu praslavenskoga jezika, dok je u leksičkom smislu on bio vrlo raznolik. Fonetičke su se razlike u slavenskome jeziku pojavile tek u drugoj polovini 1. tisućljeća, u procesu opširne slavenske seobe²⁹. U mlađem slovenskom izdanju svoje knjige dodala je još neke zaključke. Naglašava iznenađujuće jedinstvo praslavenskoga jezika tik pred raspadom slavenske zajednice. To bi značilo da je područje koje su Slaveni zauzeli tik pred velikom seobom bilo relativno maleno. Jedinstveni se je praslavenski jezik potom podijelio na zapadnu i istočnu skupinu. Obje su povezane s relativno kasnijom južnom skupinom koja se je zbog svojih inovacija naknadno odvojila od sjeverne skupine. Sva su ranija imenovanja drveća istočnoga areala domaća, dok su sva važnija imena drveća zapadnoga areala strana. Kod istraživanja riječnih imena etimolozi traže pomoć arheologa³⁰. Ti zaključci dovede do polazišne misli da je prapostojbinu Slavena potrebno tražiti u prapostojbini Balta, odnosno potrebno je potražiti područje baltoslavenske jezične zajednice.

Područje baltoslavenske zajednice (sl. 1)

Najvažniju potporu pruža lingvistički atlas riječnih imena gornjega porječja Dnjepra³¹ koji je Trubačev poslije nadopunio i za područje desne obale Dnjepra³². Autori su pokazali južnu i jugoistočnu

²⁵ F. DJINDJIAN, Artefact Analysis, u: *Computing Archaeology for Understanding the Past CAA 2000*, (ur. Z. Stančić, T. Veljanovski), BAR International Series 931, Oxford, 2001., str., 43.

²⁶ L. S. KLEJN, *Arheološka tipologija*, 522-524.

²⁷ A. PLETERSKI, Struktur des Gräberfeldes Altenerding, u: *Altenerding in Oberbayern. Struktur des frühmittelalterlichen Gräberfeldes und “Ethnogene- se” der Bajuwaren*, (ur. H. Losert, A. Pleterski), Berlin - Bamberg - Ljubljana, 2003., str. 511-513.

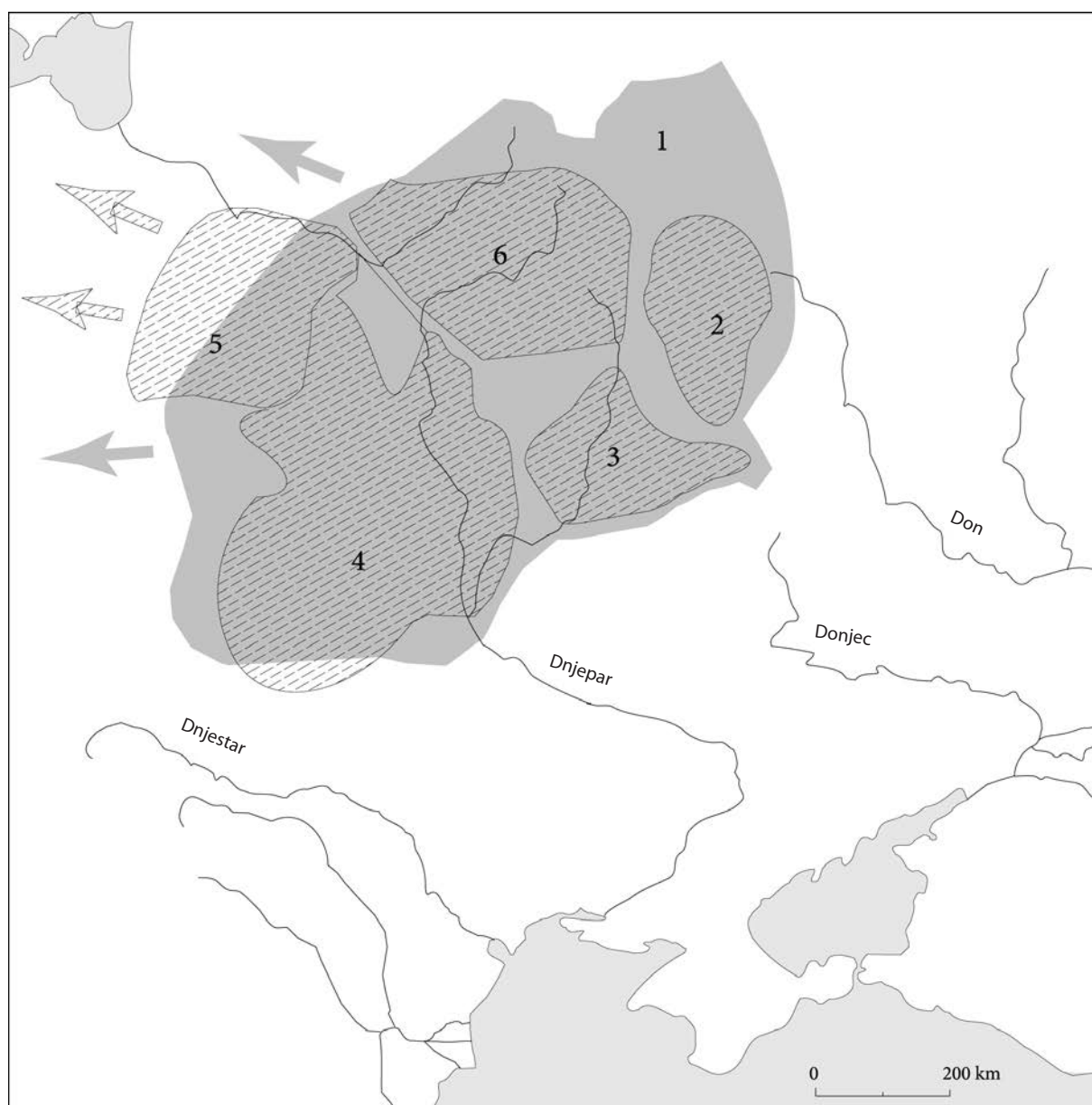
²⁸ H. POPOWSKA TABORSKA, *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka*. Warszawa, 1993.

²⁹ H. POPOWSKA TABORSKA, *Wczesne dzieje Słowian*, str. 145-155.

³⁰ H. POPOWSKA TABORSKA, *Zgodnja zgodovina Slovanov v luči njihovega jezika*. Ljubljana, 2005., str. 161-166.

³¹ V. N. TOPOROV - O. N. TRUBAČEV, *Lingvističeskij analiz gidronimov verhnego Podneprov'ja*. Moskva, 1962.

³² O. N. TRUBAČEV, *Nazvanija rek pravoberežnoj Ukrainy*. Moskva, 1968.

Sl. 1. Područje baltoslavenske zajednice: 1. Područje “baltičkih” riječnih imena; 2. Kultura Gornje Oke; 3. Juhnovska kultura; 4. Milogradska kultura; 5. Kultura crtaste keramike (*Strichkeramik*); 6. Dnjepru-dvinska kultura.

granicu baltičkih riječnih imena te dokazali živi kontakt Balta i Iranaca u Posejmju³³. Važan je zaključak da je slavensko područje sjeverno od Pripjeta bilo mnogo kasnije slavenizirano od njena južnijeg područja te da je slavenska seoba tekla od juga prema sjeveru. U tom su se procesu Slaveni pomješali s Baltima i postupno ih slavenizirali nakon razdoblja dvojezičnosti³⁴. Nakon što je V. V. Sedov sučelio

jezične i arheološke podatke s područja Posejmja, uvjerljivo je pokazao da se slažu sa stanjem arheoloških kultura u trećoj četvrtini 1. tisućljeća pr. n. e. te je odredio grupu arheoloških kultura baltičkoga stanovništva na području baltičkih riječnih imena³⁵. U toj grupi J. Okulicz vidi arheološki odraz baltoslavenske jezične zajednice u kojoj još nije mogao pokazati postupak odvajanja Slavena, nego ga je samo pretpostavio³⁶.

³³ V. N. TOPOROV - O. N. TRUBAČEV, *Lingvističeskij analiz*, str. 231.

³⁴ N. TOPOROV - O. N. TRUBAČEV, *Lingvističeskij analiz*, 232 i dalje. – O. N. TRUBAČEV, *Nazvanija rek*, str. 11.

³⁵ V. V. SEDOV, Balto-iranski kontakt v dneprovskom Levoberež'e, *Sovetskaja arheologija*, 4, Moskva, 1965., str. 52-62.

³⁶ J. OKULICZ, Einige Aspekte der Ethnogenese der

Grupa kultura - milogradska, juhnovska, crtaste keramike (*Strichkeramik*), dnjepro-dvinska, Gornje Oke, slažu se s područjem baltičkih riječnih imena (sl. 1). Podudaranje je prilično precizno na jugu, dok su na sjeveroistoku uočljiva odstupanja do kojih je vjerojatno došlo zato što je proces slavenizacije “utvrdio” granicu na jugu, dok se je ona na sjeveru vjerojatno još uvijek mijenjala zbog kasnijih baltičkih seoba. Zbog seobe Balta prema zapadu³⁷, zapadna granica nije prepoznatljiva. Ako je utvrđeno samo baltičko, ali i ne i baltoslavensko područje, ponestaje nam prostora za kasnije Slavene. Naime, južnije se već nalazi područje iranskih imena skitskog razdoblja³⁸ i tračanskih imena predskitske čornoliske kulture³⁹, čime je popunjen prostor koji će poslije zauzeti slavenske arheološke kulture. Važan zaključak donio je A. P. Vanagas da baltička hidronimija pokazuje veću arhaičnost od slavenske, kao i istraživanje V. V. Ivanova i V. N. Toporova, po kojem je model slavenskih jezika rezultat preoblikovanja baltičkih jezika jer je slavenski sustav moguće izvesti iz odgovarajućeg baltičkog, dok je baltički sustav nemoguće izvesti iz ranopraslavenske strukture⁴⁰. To bi značilo da možemo govoriti o nekoj vrsti odcjepljenja Protoslavena od zajedničke baltoslavenske jezgre. Budući da u njoj više nije bilo kasnijih Protoslavena, preostali je dio automatski postao prabaltički. U tom smislu, između Baltoslavena i Prabalta ne postoji granica. Ili, kako je to jednostavnije izrazio V. N. Toporov⁴¹, slavenski su jezici djeca baltičkih jezika, odnosno oni su druga, vremenski mlađa generacija. Već je i J. Werner upozorio na vjerojatnost da je baltoslavenska riječna imena potrebno tražiti na području “baltičke” hidronimije⁴².

Balten und Slaven im Lichte archäologischer und sprachwissenschaftlicher Forschungen, *Quaestiones medii aevi*, 3, Warszawa, 1986., str. 28 i dalje.

³⁷ J. OKULICZ, Einige Aspekte, str. 28 i dalje.

³⁸ V. V. SEDOV, Balto–iranskij kontakt, sl. 1.

³⁹ S. S. BEREZANSKAJA, Ob etničkoj prinadležnosti černolesskoj kul'tury, u: *Trudy V Meždunarodnogo kongressa arheologov-slavistov*, Tom 4, Kiev, 1988.

⁴⁰ H. POPOWSKA TABORSKA, *Wczesne dzieje Słowian*, str. 128.

⁴¹ V. N. TOPOROV, Kategorii vremeni i prostranstva i baltijskoe jazykoznanie, u: *Balto-slavjanskije issledovanija*, Moskva, 1980., str. 12.

⁴² J. WERNER, Zur Herkunft und Ausbreitung der Anten und Sklavenen, u: *Actes du VIIIe congres international des sciences prehistoriques et protohistoriques*, T. 1., Beograd, 1971., str. 251.

Protoslaveni

Područje najstarijih slavenskih rječnih imena nalazi se na južnom rubu područja baltičkih rječnih imena (sl. 2). Pritom područje slavenskih imena lijeve obale Dnjepra nosi obilježja koja ukazuju da je seoba tekla od desne obale. To područje također sadrži više skupina arhaičnih slavenskih riječnih imena koja ne pripadaju istome razdoblju. Kao neka vrsta poligona slavenstva ističe se grupa na istočnome dijelu desne obale Pripjeta⁴³. To se područje prostire na srednjemu dijelu teritorija gdje je oko 200. godine pr. n. e. nastala zarubinska kultura.

Val germanskih skupina, koje su približno na kraju 3. stoljeća pr. n. e. počele napuštati područje sjeverne Njemačke i susjedstva te su se usmjerile k jugoistoku (sl. 2), zaustavio se je tek u Moldaviji. Približno istodobno, tamo je sa zarubinskom kulturom nastala kultura Poienești Lukaševka koju je sa priličnom sigurnošću moguće poistovjetiti s germanskim Bastarnima⁴⁴. Možda je nešto kasnije, u drugoj polovini 2. stoljeća pr. n. e., u srednjoj i južnoj Poljskoj, kao posljedicom te seobe, nastala przeworska kultura koju je moguće pripisati Germanima. Naselili su se na područje kojeg su prije nastanjivali stanovnici pomeranske kulture i kulture zvonastih grobova. Brojna nalazišta tih kultura zamru te se na kratko javlja prostorno pomiješan, ali kulturno izoliran život starosjedioca i pridošlica. Zatim tragovi starosjedioca nestanu jer ih pridošlice asimiliraju⁴⁵. Vjerojatnom mi se čini interpretacija J. Okulicza po kojoj je starosjedioce moguće imenovati povijesnim imenom Veneti, a skupina staroeuropskih riječnih imena istočne Pomeranije je njihovo nasljeđe⁴⁶. Odlazak jednog dijela njihova stanovništva ka istoku do Dnjepra, očito je u prostornom i vremenskom smislu povezan sa seobom Germana (sl. 2).

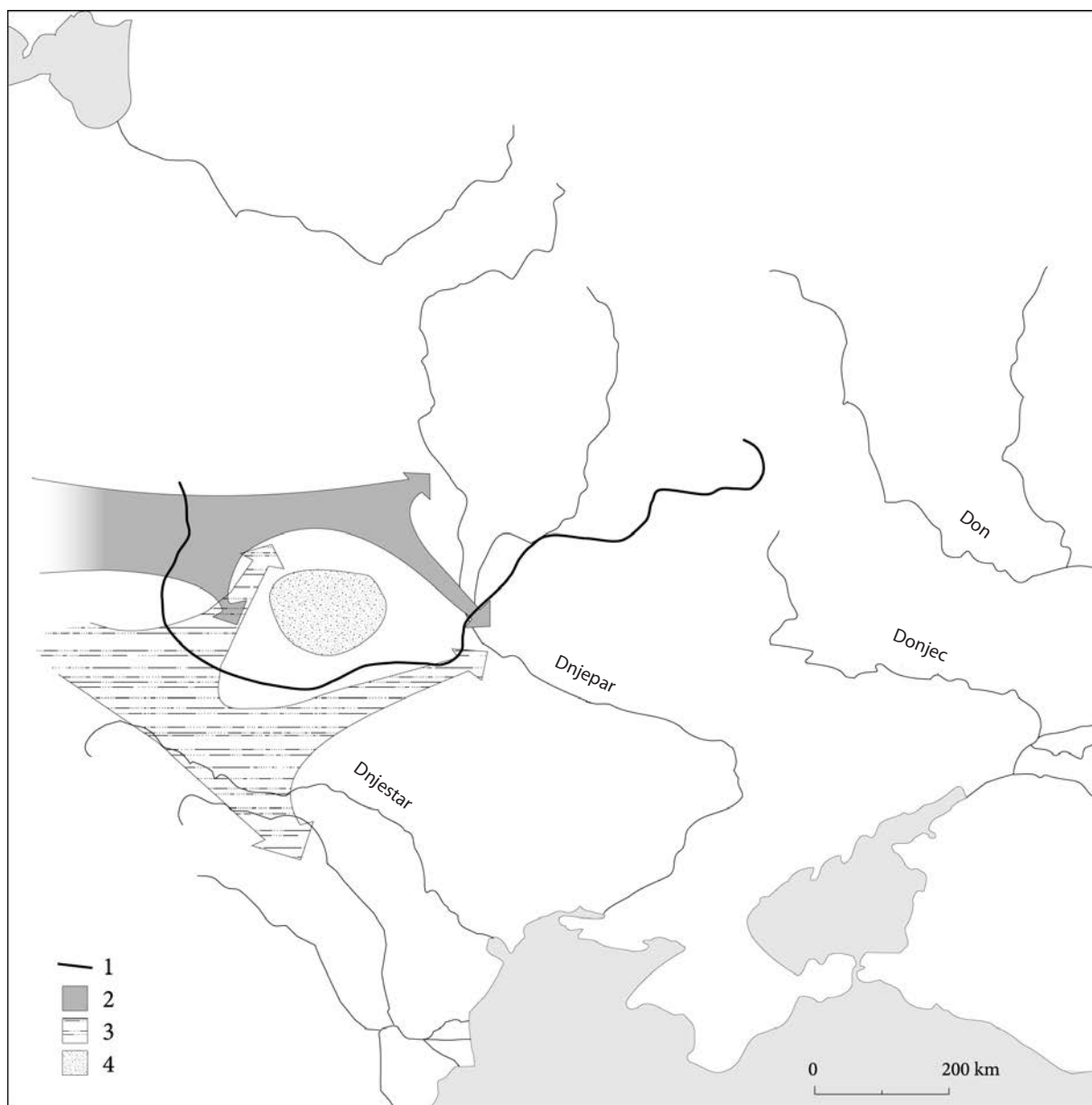
Možemo također objasniti zašto su Germani Slavene nazivali venetskim imenom. Tijekom

⁴³ O. N. TRUBAČEV, *Nazvanija rek*, 270 i dalje.

⁴⁴ M. BABEȘ, Die Frühgermanen im östlichen Dakien in den letzten Jahrhunderten v. u. Z. Archäologische und historische Belege, u: *Frühe Völker in Mitteleuropa*, Berlin, 1988., str. 129-156.

⁴⁵ K. GODŁOWSKI, *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*. (Prace komisji archeologicznej” PAN, Nr. 23), Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk - Łódź, 1985., str. 15 i dalje.

⁴⁶ J. OKULICZ, Einige Aspekte der Ethnogenese, str. 25-26.

Sl. 2. 3. i 2. stoljeće pr. n. e.: 1. Područje “baltičkih” riječnih imena; 2. Doseljenje “Veneta”; 3. Doseljenje Germana; 4. “Poligon” slavenskih riječnih imena (prema: Trubačevu).

seobe su najprije naišli na Venete te su im poslije Protoslaveni djelovali “jednako”, jer su Germane tijekom prodora prema Crnome moru sa sjeverne strane pratili ljudi (sl. 2) koji su također dolazili s venetskoga područja. Pomicanje jednog dijela Veneta prema istoku, također pojašnjava rezultate analize pisanih vrela u kojima antički autori (Plinije, Tacit, Ptolemej) spominju dvije grupe Veneta, jednu na Baltiku i drugu sjeverno od Karpata, negdje u Ukrajini i Bjelorusiji, čiju dvojnost sa zasebnim navođenjem Veneta i Veneta-Slavena, potvrđuje i “Tabula Peutingeriana”⁴⁷. Dakle, potrebno je razlikovati “Venete *propriedicti*” od “Veneta-Slavena”.

No, ostaje činjenica da Slaveni sami sebe nikada nisu nazivali venetskim imenom.

Dolazak “Veneta” u prvom redu na područje baltoslavenskoga stanovništva milogradske kulture i njena rubnog područja, možda je onaj strukturni uzrok koji je ostavio posljedice i u jeziku stanovnika grupe novonastale arheološke kulture. Bio je drukčiji od staroga baltoslavenskoga jezika te je odcjepljenjem slavenskoga ostao jedino još baltički jezik. Ta se gruba slika slaže s grubom procjenom

⁴⁷ J. KOLENDO, *Wenetowie w Europie środkowej i wschodniej. Lokalizacja i rzeczywistość etniczna, Przegląd historyczny*, 75/4, Wrocław, 1984., str. 637-653.

Sl. 3. 2. i 3. stoljeće pr. n. e.: “Poligon” slavenskih imena vodenih površina (prema: Trubačevu);
2. Zarubinska kultura; 3. Prodor Sarmata (Jaziga).

jezikoslovca F. Bezlaja da je praslavenski jezik venetizirani baltički jezik⁴⁸. Zato smatram da je zarubinska kultura arheološki izraz Protoslavena. Ujedno mi se čini neprikladnim tražiti Slavene u starijim arheološkim kulturama jer se u njima nalaze jedino još stariji Baltoslaveni.

Zarubinska kultura je detaljnije još uvijek slabo proučena, ali za izgradnju interpretacijskoga modela dovoljni su i grublji obrisi. Istražena nalazišta

tvore tri složenije grupe: u pripjetskom Polesju, kod gornjeg i srednjeg toka Dnjepra (sl. 3). Zbog netočne kronologije nije jasno jesu li sve tri nastale istodobno. U međuprostoru su trenutno poznata jedino pojedinačna nalazišta, no moguća su i nova otkrića. U strukturnom je smislu najbolje objašnjen nastanak gornjodjeparske grupe. Analiza pojedinačnih vrsta arheološkoga gradiva iz njene najranije faze pokazala je da se radi o spoju obilježja strane, pomoranske kulture i kulture zvonastih grobova i lokalne milogradske kulture. U naseobinskom je smislu to moguće objasniti kao doseljenje novog stanovništva sa zapada, možda s područja Mazovije, koje se

⁴⁸ Usp.: A. PLETERSKI, *Etnogeneza Slovanov: obris trenutnoga stanja arheoloških raziskav*. Ljubljana, 1990., str. 57.

je potom stopilo s lokalnim stanovništvom⁴⁹. Na sličan je način moguće objasniti nastanak ostalih dviju grupa (sl. 3) koje su se formirale na temelju lokalnih inačica milogradske kulture pomiješane s kulturom "Skita-orača", pri čemu su skitska obilježja osobito izražena u srednjodnjeparskoj grupi⁵⁰. Toj osnovi su dodana neka obilježja keramike pomeranske kulture i kulture zvonastih grobova, najizrazitije u Polesju⁵¹. U poleškoj i srednjodnjeparskoj grupi prisutno je i posuđe s obilježjima jastorfske kulture i njenih grupa⁵². Tako zarubinska kultura ne označava neposredan nastavak nijedne od spomenutih kultura, nego je ona novotvorevina nastala njihovim spajanjem⁵³.

Pojedinačne grupe zarubinske kulture nisu definirane samo geografski, nego se međusobno razlikuju i zbog različitih osnova u trenutku nastanka. Prvobitne razlike su tijekom vremena djelomično nestale⁵⁴ i već su se u prvoj polovici 1. stoljeća pr. n. e. formirala sva tipična obilježja zarubinske kulture, a istodobni kontakti s različitim susjednim kulturama doveli su do preuzimanja novih obilježja koja su se ograničila na pojedinačne grupe⁵⁵.

Krajem 1. stoljeća pr. n. e. sarmatski su Jazygi krenuli u osvajačke pohode (sl. 3). Razorili su neka srednjodnjeparska gradišta te su do druge polovice 1. stoljeća n. e. zauzeli teritorij do područja rijeke Stunge⁵⁶. Njihovi su prodori u Panoniju doveli do

premještanja lokalnog stanovništva te protjerivanja Dačana u gore i šume (Plinius, *Naturalis historia* IV. 80, 81).

Praslaveni

Nedugo potom, sredinom 1. stoljeća, cjelokupno je područje zarubinske kulture pogodila kriza koja je dovela do gašenja grobalja i brojnih naselja, masovnih seoba te premještanja naselja na više terase⁵⁷. Pravi je uzrok još uvijek nepoznat. Kozak⁵⁸ objašnjenje traži u prirodnoj kataklizmi. Kriza je označila granicu između zrele zarubinske kulture i njene kasnije faze⁵⁹. Sve se stanovništvo zarubinske kulture preselilo uglavnom na sjeveroistočna područja koja su vjerojatno već u 2. stoljeću napustili⁶⁰.

U kasnozaruskom razdoblju neke nam pojedinosti o slavenskoj etnogenezi nude pisana vrela. Prvo je Tacitova *Germania* (46.), koju su u širem kontekstu detaljno analizirala Mačinskij i Tihanova⁶¹ te zaključila kako je moguće izjednačiti Venete i stanovništvo zarubinske kulture. Tacitu je vjerojatno dobro bilo poznato prvenstveno njihovo zapadno područje u Polesju, Volinji i u sjevernome Podolju. Kolendo⁶² smatra da su Tacitovi Veneti narod čiji bi naziv djelomično popunio prazninu u poznavanju istočne Europe, zbog čega detaljnija lokalizacija zahtjeva određeni oprez. S tom ih zadržkom smješta u prostor zarubinske kulture. Također, Mačinskij i Ti-

⁴⁹ A. M. OBLOMSKIJ, Problema proishozdenija verhnedneprovskogo varianta zarubineckoj kul'tury, u: *Tezisy dokladov sovetskoj delegacii na V međunarodnom kongresse slavjanskoj arheologii*, Kiev, 1985., str. 35-36.

⁵⁰ E. V. MAKSIMOV, Pro pidosnovu zarubinec'koi kul'turi Sredn'ogo Podniprova, *Arheologija*, 62, Kiev, 1988., str. 1-10.

⁵¹ S. P. PAČKOVA, Keramika (Jugovostočnaja Evropa v pervoj četverti I tys. n. e. po arheologičeskim dannym), u: *Slavjane jugovostočnoj Evropy v predgosudarstvenyj period*, Kiev, 1990., str. 59.

⁵² K. V. KASPAROVA, Rol' jugo-zapadnyh svjazej v processe formirovanija zarubineckoj kul'tury, *Sovetskaja arheologija* 2, Moskva, 1981., str. 67 i dalje.

⁵³ E. V. MAKSIMOV, Aktual'ni pitannja vivčennja zarubinec'koi kul'turi, *Arheologija* 4, Kiev, 1991., str. 8.

⁵⁴ E. V. MAKSIMOV, Aktual'ni pitannja, str. 8-9.

⁵⁵ D. N. KOZAK - S. P. PAČKOVA, Hronologija i periodizacija (Jugo-vostočnaja Evropa v pervoj četverti I tys. n. e. po arheologičeskim dannym), u: *Slavjane jugovostočnoj Evropy v predgosudarstvenyj period*, Kiev, 1990., str. 87-88.

⁵⁶ E. V. MAKSIMOV, Territorija rasprostranjenija kul'turnyh obščnostej (Jugovostočnaja Evropa v per-

voj četverti I tys. n. e. po arheologičeskim dannym), u: *Slavjane jugovostočnoj Evropy v predgosudarstvenyj period*, Kiev, 1990., str. 21 i dalje.

⁵⁷ A. M. OBLOMSKIJ, O finale Srednedneprovskogo varianta zarubineckoj kul'tury, *Sovetskaja arheologija*, 3, Moskva, 1987., str. 68-85.

⁵⁸ D. N. KOZAK, Problemi etnokul'turnoi istorii Pivnično-Zahidnoi Ukraini v peršij polovini I tis. n. e. *Arheologija*, 3, Kiev, 1992., str. 23. Slično i: A. M. OBLOMSKI - O. V. PETRAUSKAS - R. V. TERPILOVSKI, Environmental reasons of migrations of the south-eastern Europe population in the 1st-5th centuries AD., *Archaeologia Polona*, 37, Warszawa, 1999., str. 71-86.

⁵⁹ A. M. OBLOMSKIJ, O finale Srednedneprovskogo varianta, str. 68.

⁶⁰ A. M. OBLOMSKIJ, O roli pozdnezarusineckogo naselenija v složenii kievskoj kul'tury Srednego Podneprovja i Dneprovskogo levoberež'ja, *Sovetskaja arheologija* 1, Moskva, 1992., str. 43-44.

⁶¹ D. A. MAČINSKIJ - M. A. TIHANOVA, O mestah obitanija i napravlenijah dviženij Slavjan I-VII vv. n. e., *Acta Archaeologica Carpathica*, 16, Kraków, 1976., str. 65 i dalje.

⁶² J. KOLENDO, Wenetowie w Europie, str. 649.

Sl. 4. Praslaveni u drugoj polovini 1. i u 2. stoljeću: 1. Zarubinska kultura; 2. Doseljenje stanovništva wielbarske kulture (Gutoni).

hanova⁶³ pokušali su objasniti Tacitov navod da su Veneti zbog razbojništva lutali gorama i šumama između Peucina i Fenna. Pri tome im je kao polazište poslužilo razdoblje nastanka Tacitova djela u drugoj polovini 1. stoljeća i kriza koja je tada obuhvatila zarubinsku kulturu. Pljačkaške su pohode tako pripisali stanovnicima koji su se nedavno pojavili kao vojni osvajači i koji područje još uvijek nisu potpuno osvojili. Kolendo smatra da je podatak o Venetima koji lutaju gorama i šumama samo reto-

rički i ne može poslužiti kao argument kod utvrđivanja njihova prebivališta⁶⁴.

Nikako ne može biti slučajnost da Ptolemej (III. 5. 21.), koji je pisao stoljeće kasnije, iako ponegdje u starijim izvorima poznaje Venete na Baltiku, na prostor Tacitovih Veneta smješta Stauane⁶⁵. Njih okružuju susjedi Veneta, Galindi, Sudeni na jednoj strani te Alani na drugoj (Ptolemej III. 5. 21.). Alane je moguće izjednačiti sa sarmatskom kulturom zarubinskih susjeda, a Sudene i Galinde sa zapad-

⁶³ D. A. MAČINSKIJ - M. A. TIHANOVA, O mestah obitanija, str. 71.

⁶⁴ J. KOLENDO, Wenetowie w Europie, str. 649.

⁶⁵ J. KOLENDO, Wenetowie w Europie, 649.

nobaltičkim plemenima Jatvinga-Sudava i Galindima⁶⁶. Jugoistočno od obje baltičke grupe protezala se pustoš koja je između Nareva i Njemna preko Polesja dosegala zarubinsko stanovništvo pokraj Dnjepra⁶⁷ i trajala sve do 6. stoljeća⁶⁸. Kod nabranja naroda od sjeverozapada prema jugoistoku, u Ptolemejevu je opisu Sarmatije susjedstvo Sudena i Stauana razumljivo jer ih je djelila pustoš. S te točke gledišta izjednačavanje Stauana sa stanovništvom zarubinske kulture potpuno je smisleno. Paralele između Stauana i Slauana-Slavena već je postavio Šafařík i otada ih slijedi većina autora. Istina je, da je u lingvističkom smislu Slavene nemoguće izvesti iz Stavana, pa čak i sa gledišta grčke paleografije jer jednostavna greška u prepisivanju i zamjena *lambda* sa *tau* nije moguća. Ujedno su i brojna imena Ptolemejevih naroda pogrešno napisana i to već u arhetipu njegova djela⁶⁹. Kakva je situacija u našem slučaju, možemo samo pretpostavljati. No, Stauani se zaista spominju na lokaciji Slavena, što po mom mišljenju, ipak ostavlja prostora tvrdnji da se radi o prvom zapisu slavenskoga imena⁷⁰.

U kasnozarusubinskom razdoblju pisana su vrela već upoznata s imenom stanovništva zarubinske kulture, Veneti-Slaveni. Ako je etimologija slavenskoga imena iz riječi “*slovo” vjerodostojna⁷¹, koja u posljednje vrijeme ponovno dobiva sve više prištaša među lingvistima⁷², onda je jezik, koji je bio drukčiji od susjednih, za kasnozarusubinsko stanovništvo bio kriterij po kojem su se razlikovali i na kojem su temeljili svijest o sebi. To znači da je proces etnogeneze već tada doveo do pojave Slavena, a iz jezično različitih početaka već se je dovoljno razvio zajednički jezik.

Razdoblje kijevske kulture (sl. 5).

Podrijetlo kijevske kulture iz kasnozarusubinske je nesporno jer je ona njena razvojna faza, što je detaljnom tipološkom statističkom analizom nalazišta obje kulture na razvodu Dnjepra i Dona, uvjerljivo dokazao Oblomskij 1991. godine. Proširivši analizu na cjelokupno područje kijevske kulture 1992. godine, potvrdio je staru vremensku granicu njenih početaka na kraj 2. i početak 3. stoljeća. Postojeći tragovi seobe unutar pojedinačnih grupa kijevske kulture pokazuju nestabilnost naseljenja što je dovelo do smanjenja razlika i očuvanja jedinstva arheološke kulture⁷³. Kao da su Slaveni tada hodali na mjestu. U jezičnome je pogledu to najizgledniji trenutak najvećeg jedinstva praslavenskoga jezika. Usto je područje kijevske kulture relativno maleno, što se također slaže s rezultatima lingvističkih istraživanja (vidi gore).

Černjahovska kultura (sl. 5), koja se je postepeno širila na istok i sjeveroistok, u drugoj je polovici 3. stoljeća obuhvatila južni dio srednjodnjeparske grupe kijevske kulture⁷⁴ te je do početka 4. stoljeća istisnula kijevisko stanovništvo, kao što to pokazuje naselje Glevaha⁷⁵. Na ostalim se kijeviskim nalazištima također pojavljuje uvožena černjahovska keramika, dok bi kijeviska keramika na nekim černjahovskim nalazištima svjedočila o stanovništvu kijeviskoga podrijetla⁷⁶. U prvoj se polovini 4. stoljeća na keramici i arhitekturi grupe kijevske kulture pokraj Desne pojavljuju neka černjahovska obilježja⁷⁷. U 4. stoljeću černjahovska kultura obuhvatila je i južni dio razvoda Dnjepra i Dona⁷⁸. Pojedinačne

⁶⁶ J. OKULICZ, *Einige Aspekte*, str. 29

⁶⁷ V. V. SEDOV, *Slavjane Verhnego Podneprov'ja i Podvin'ja*. (Materialy i issledovanija po arheologii SSSR, N. 163), Moskva, 1970.

⁶⁸ M. B. ŠČUKIN, *Keramika kievskoga tipa s poselenija Lepesovka*, *Sovetskaja arheologija*, 3, Moskva, 1988., str. 211 i sl. 2.

⁶⁹ O. CUNTZ, *Die Geographie des Ptolemeus*. Berlin, 1923., str. 15.

⁷⁰ Vrlo slično: D. A. MAČINSKIJ, *K voprosu o territorii obitanija Slavjan v I-VI vekah. On the area inhabited by the Slavs in the first to sixth century A.D.*, *Arheologičeskij sbornik*, 17, Leningrad, 1976., str. 82-100.

⁷¹ J. P. MAHER, *The ethnonym of the Slavs-common slavic *slověne*, *The Journal of Indo-European Studies*, 2, Belfast, 1974., str. 154.

⁷² H. POPOWSKA TABORSKA, *Wczesne dzieje Słowian*, 60.

⁷³ A. M. OBLOMSKIJ, *Etničeskie processy na vodorazdele Dnepra i Dona v I-V vv. n. e.* Moskva - Sumy, 1991., str. 122. – A. M. OBLOMSKIJ, *O roli pozdnearubineckogo naselenija v složenii kievskoj kul'tury Srednego Podneprovja i Dneprovskogo levoberež'ja*, *Sovetskaja arheologija*, 1, Moskva, 1992., str. 43-47.

– A. M. OBLOMSKIJ, *Etničeskie processy v meždureč'e Suly i Vorskly v I-V vv. n. e.*, *Rossijskaja arheologija*, 2, Moskva, 1994., str. 50-53.

⁷⁴ R. V. TERPILOVSKIJ, *O karaktere kontaktov kievskoj i černjahovskoj kul'tur*, *Kratkie soobščeniya Instituta arheologii*, 178, Kiev, 1984., str. 82.

⁷⁵ R. V. TERPILOVSKIJ, *Novye issledovanija pamjatnikov III-IV vv. v Srednem Podneprov'e*, *Trudy V Meždunarodnogo kongressa arheologov-slavistov*, Tom 4, Kiev, 1988., str. 212.

⁷⁶ R. V. TERPILOVSKIJ, *O karaktere kontaktov*, str. 83.

⁷⁷ R. V. TERPILOVSKIJ, *O karaktere kontaktov*, 83-84.

⁷⁸ A. M. OBLOMSKIJ, *Etničeskie processy v meždureč'e Suly i Vorskly*, str. 50.

Sl. 5. Praslaveni u 3. i 4. stoljeću: 1. Kijevska kultura; 2. Černjahovska kultura; 3. Ratni pohodi Hermanarika prema Baltiku i Volgi. 4. Prodor Huna. 5. Seoba Anta.

grupe pak, naselile su se još sjevernije među kijevsko stanovništvo, na što ukazuju lokalne promjene u oblikovanju i ukrašavanju keramike te u gradnji obitavališta. Černjahovsko nalazište Golovino I u porječju Donca, s nalazima kijevske kulture, pokazuje i na obrnuti tijek naseljavanja⁷⁹.

Jordanes (Getica, 116-120) opisuje ratovanja kralja istočnogotskih Greutunga, Hermanarika, s različitim sjevernim narodima, Herulima, Aestima

i Venetima, koje je i pokorio. Arheološki odraz tih događaja pokušao je obuhvatiti M. Kazanski 1992. godine s pretpostavkom, da su spomenuti narodi i Goti dolazili u kontakte koji su se morali odvijati nekim putovima. Kartiranjem pojedinačnih nalaza rekonstruirao je tri tadašnja glavna puta: Dnjepr - Baltik, Baltik - Volga, Dnjepr - Volga. Pohodi Hermanarika, do kojih je dolazilo u drugoj i trećoj četvrtini 4. stoljeća, polazili su, s iznimkom pohoda protiv Herula kod ušća Dona, putovima Dnjepr - Baltik, Dnjepr - Volga. Namjena im je najvjerojatnije bila gospodarska - dobiti nadzor nad trgovinom s unutrašnjošću. Trgovačku su robu sačinjavali krzno, jantar, vjerojatno i zlato, med i vosak⁸⁰. Oba

⁷⁹ A. M. OBLOMSKIJ, *Etničeskie processy na vodorazdele Dnepra i Dona*, str. 115.

⁸⁰ M. KAZANSKI, *Les arctoi gentes et "l'empire" d'Hermanaric, Germania*, 70, Frankfurt a/M, 1992., str. 94 i dalje.

puta (sl. 5) prelaze preko područja kijevske kulture, što smisleno omogućava izjednačavanje njena stanovništva sa slavenskim Venetima, a njihov ratni je poraz olakšao širenje stanovništva černjahovske kulture prema sjeveru, kao što to pokazuje i pregled povijesti kolonizacije.

Slaveni (sl. 6)

Gotski je pritisak počeo jenjavati onog trena kada su 375. godine u pricrnomorske stepe prodrli Huni (sl. 5). Gotska plemena, Tervinzi i Greutunzi, doživjela su kolaps, te su grupe iz pogođenih područja godinama ratovala na način "svi protiv svih" sve dok ih Huni nisu uključili u svoj plemenski savez. Dio gotskih Tervinga, koji se nije zatekao s Rimljanima, pod vodstvom Athanaricha napao je sarmatski Caucaland u jugoistočnim Karpatima⁸¹, dok su gotski Greutunzi pod vodstvom Vidimira-Viniharija provalili na područje Anta, pripadnika alansko-osetske skupine naroda između Dona i Kavkaza⁸². Na tome prostoru Ante već spominje Plinije (Naturalis historia VI, 35). Povlačenje Gota na rubno područje negdašnje černjahovske kulture, na zapad u Panoniju i dalje, te na jugoistok sve do Kavkaza, dokazuje Tejralova karta rasprostranjenosti pločastih fibula i pojasnih kopčica, koja pokazuje izrazitu promjenu u području naseljevanja na kraju 4. stoljeća⁸³. Gotski je napad mogao prouzročiti antsku seobu (sl. 5) u stepe između Dnjeptra i Dnjestra, gdje su se do 6. stoljeća slavenizirali. Na sličan način možemo zamisliti i slavenizaciju Hrvata, ako je iransko osobno ime Horoathos na antičkom natpisu iz Tanaisa kod ušća Dona, zaista prvi zapis njihova imena⁸⁴, za koji je i R. Katičić tvrdio da je najmanje nevjerojatno iransko⁸⁵.

Povlačenje Gota ispraznilo je prilično područje južno od teritorija kijevske kulture u kojem je konačno i propala njihova vlast, dok je nova hunska bila u gospodarskom smislu potpuno drukčije

usmjerena i spremna na sklapanje plemenskih saveza. Sa stajališta današnjega poznavanja etnogeneze Slavena, više ne iznenađuju podatci o stanovnicima Panonije iz sredine 5. stoljeća koji su jeli proso, pili piće od meda - *medos* i od ječma - *kamos*, imali pogrebne običaje - *stravo*, govorili jezikom koji nije bio ni hunski, ni gotski, ni latinski. Na sve je to već skrenuo pozornost L. Niederle koji je u njima, i ne bez razloga, prepoznao Slavene⁸⁶. U arheološkome smislu za te Slavene još uvijek nema dokaza. Možda se radi o Slavenima koji su prije živjeli u gotskom plemenskom savezu i koji su se u svojoj materijalnoj ostavštini izjednačili s okolinom.

Krajem 4. stoljeća dolazi do prijelomnice u naseljavanju područja razvođa Dnjeptra i Dona. Staro stanovništvo je odselilo, vjerojatno na jugozapad, na područje lijeve obale Dnjeptra koji su napustili stanovnici černjahovske kulture. Tu se formira ranoslavenska kultura (sl. 6) tipa Penkivka⁸⁷. Na to upućuje činjenica da važan dio stanovnika pen'kovske kulture predstavljaju doseljenici iz područja razvođa Dnjeptra i Dona. Na sjeverni dio područja koji su napustili, prema analizi Oblomskog⁸⁸, doselili su se stanovnici kijevske kulture iz grupe pokraj Desne, koja već pokazuje obilježja ranoslavenske koločinske kulture (sl. 6).

U ukrajinskoj je arheologiji moćno usidren model koji objašnjava nastanak treće ranoslavenske - praške kulture (sl. 6) kao genskog nasljeđa kanočernjahovske grupe nalazišta koja je preživjela na teritoriju zubrecke grupe, nasljednice poleške grupe zarubinske kulture⁸⁹. Po tom bi modelu imali dvostruki razvoj ranoslavenskih kultura: kijevski i černjahovski. S obzirom na to da nalazišta koja bi dokazala taj model nisu u potpunosti objavljena, moguće je jedino skrenuti pozornost na nekoliko njegovih dokaznih nedostataka koji pokazuju da se navodna "černjahovska" nalazišta tipa Teremcy razlikuju od pravih černjahovskih nalazišta istoga područja po arhitekturi, keramici, pogrebnim običajima

⁸¹ H. WOLFRAM, *Geschichte der Goten*. München, 1979., str. 80-81.

⁸² H. WOLFRAM, *Geschichte der Goten*, 311 i dalje.

⁸³ Citirano prema: V. BIERBRAUER, *Die Goten vom 1.-7. Jahrhundert n. Chr.: Siedelgebiete und Wanderbewegungen aufgrund archäologischer Quellen, Peregrinatio Gothica III, Universitets Oldsaksamlings Skrifter*, 14, Oslo, 1992., sl. 8.

⁸⁴ F. BEZLAJ, *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Prva knjiga, Ljubljana, 1976., str. 205.

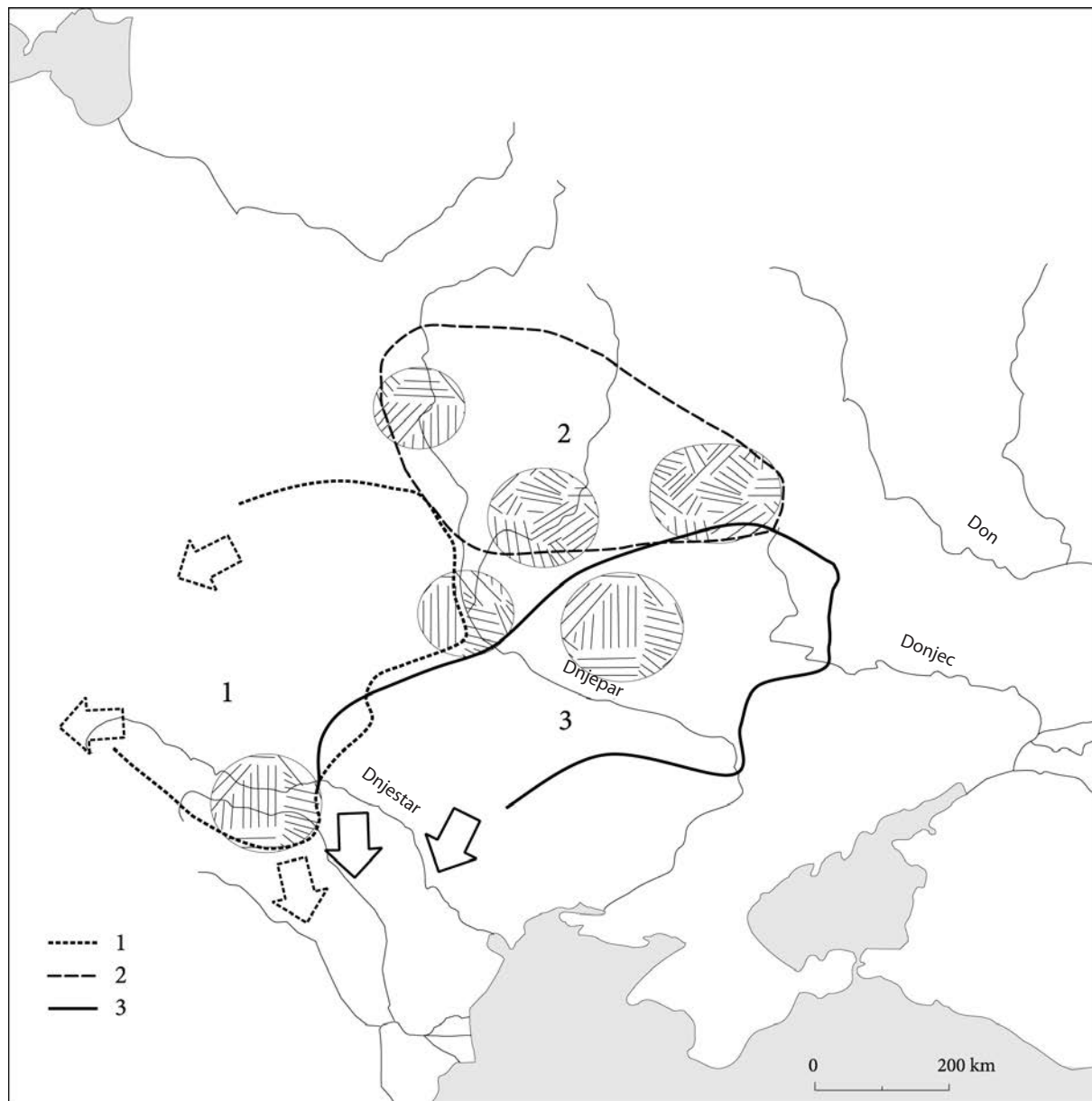
⁸⁵ R. KATIČIĆ, *Uz početke hrvatskih početaka*. Split, 1993., str. 47.

⁸⁶ L. NIEDERLE, *Původ a počátky Slovanů jižních. Slovanské starožitnosti*. Díl II., Praha, 1906., str. 135 i dalje.

⁸⁷ A. M. OBLOMSKIJ, *Etničeskie processy na vodorazdele Dnepra i Dona*, str. 124 i dalje.

⁸⁸ A. M. OBLOMSKIJ, *Etničeskie processy na vodorazdele Dnepra i Dona*, str. 122-123.

⁸⁹ V. D. BARAN, *Istoki ranneslavjanskih kul'tur Vostočnoj Evropy v svete retrospektivnog analiza*, u: *Slavjane jugovostočnoj Evropy v predgosudarstvenij period*, Kiev, 1990., str. 335-362. – D. N. KOZAK, *Problemi etnokul'turnoi*, str. 22-32.

Sl. 6. Slaveni u 5. stoljeću i nešto poslije: 1. Praška kultura. 2. Koločinska kultura. 3. Pen'kovska kultura.

jima, te u stratigrafskom smislu pripadaju mlađem razdoblju⁹⁰. Razlika je očita u florisu naselja⁹¹. Cijelu situaciju nije moguće objasniti kontinuitetnim modelom, nego dolaskom nove populacije, kako to pokazuje keramika s područja kijevske kulture. Pre-

ma trenutno najpreciznijoj analizi poljskog posuda praškoga tipa, Parczewski je također zaključio da njihovo podrijetlo najvjerojatnije proizlazi iz kijevske kulture⁹². Uvođenje kamenih peći dokazalo bi da su novonaseljeni Slaveni naišli na starosjedilačko stanovništvo od kojeg su preuzeli taj građevinski novitet. Na prisutnost starosjedioca upućivao bi i pronalazak lončarske radionice u selu Glubokoe, gdje je u lončarskim pećima nađeno posude provin-

⁹⁰ A. PLETERSKI, Model etogeneze Slovanov na osnovi nekaterih novjših raziskav. The Slav's ethnogenesis model based on some of the latest research findings, *Zgodovinski časopis*, 49, Ljubljana, 1995., str. 552.

⁹¹ L. V. VAKULENKO - O. M. PRIHODNJUK, Problema preemstvennosti černjahovskih i rannesrednevekoyh drevnostej v svete novyh issledovanij na srednem Dnestre, *Slovenská archeológia* 33, Nitra, 1985., str. 71-136.

⁹² M. PARCZEWSKI, Die Anfänge der frühslawischen Kultur in Polen, *Veröffentlichungen der Österreichischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte*, 17, Wien, 1993., str. 65.

cijalno-rimskoga oblika, a u samoj radionici posuđe praške kulture⁹³.

Dakle, dnjestrska grupa navodnih “kasnočernjahovskih” nalazišta tipa Teremcy, grupa je završne faze kijevske kulture koja je ujedno početak triju ranoslavenskih kultura: pen’kovske, koločinske i praške⁹⁴. Hunski prodor, koji je protjerao Gote, na sjevernome je i sjeverozapadnome rubu černjahovske kulture stvorio je prostor koji su naselili Slaveni. To je bio početak dugotrajnih slavenskih seoba koje su iskorištavale postupno povlačenje germanških naroda⁹⁵. Svakim osvajanjem novoga područja, rasle su i kulturne razlike među Slavenima i do većeg izjednačenja nisu dovele ni unutarnje seobe⁹⁶. Razina kulturne jednakosti iz razdoblja kijevske kulture više nikada neće biti ponovno postignuta - praslavenski se jezik počeo raspadati. Gore prikazani događaji u skladu su s kasnijim nastankom zapadne i potom južne grupe praslavenskoga jezika, nakon što je na Dunavu popustila bizantska obrana.

Starosjedioci, novopridošlice, jezik.
Jesu li se Slaveni uopće selili?

Potrebna su još neka dodatna konceptualna objašnjenja. Započeli smo pitanjem „tko su Slaveni” i dobili smo mogući odgovor na pitanje gdje su se pojavili, odnosno gdje, kako i kada je došlo do pojave njihova jezika. Sve je to naravno povezano s pitanjem “odakle su Slaveni”, kojim se bavi najveći broj istraživača ranih Slavena. Na tom se

mjestu moramo zadovoljiti pojednostavljenim prikazom triju glavnih koncepata. Već tradicionalno postoje, isprepleću se i proturječe si autohtonistički i alohtonistički. Prema prvom konceptu, Slaveni su na nekom području starosjedioci, dakle tamo su oduvijek, dok su se po drugom na to područje doselili i u odnosu na starosjedioce su došljaci. Kojem konceptu pripada neki interpretacijski model ovisi o položaju istraživača. Gore predstavljeni model je, primjerice za Ukrajince autohtonističan, dok je za druge alohtonističan⁹⁷. Pod utjecajem anglosaksonskih antropoloških koncepata pojavio se i treći pristup po kojem se Slaveni Europom nisu širili kao biološka pojava, nego su širili samo kulturni model svoga načina života, pri čemu je jezik sastavni dio toga kulturnog modela⁹⁸. Nedostatak je tog koncepta što se u prvom redu bavi mehanizmima prijenosa kulturnog modela, a manje njegovim izvorom. Na drugi nedostatak upozorava V. Sokol. Radi se o slabom poznavanju gradiva, što dovodi do potpuno arbitrarnih interpretacijskih zaključaka⁹⁹.

S obzirom na to da mi je želja objasniti kako su se Slaveni pojavili u zaleđu sjeveroistočnoga Jadrana, ne mogu se oglušiti na nedavnu provokativnu tvrdnju F. Curte “kako Slaveni nisu morali migrirati iz neke udaljene prapostojbine da bi postali Slovencima ili Hrvatima” (na engleskom: *that Slavs did*

⁹³ V. D. BARAN - O. M. PRIHODNJUK, Keramika (Rannoslavjanske kul'tury V-VII vv. i etnopolitičeskaja konsolidacija Slavjan), u: *Slavjane jugovostočnoj Evropy v predgosudarstvenyj period*, Kiev, 1990., str. 236.

⁹⁴ R. V. TERPILOVSKIJ, Nasledie kievskoj kul'tury v V-VI vv. Das Erbe der Kiever Kultur im 5.-6. Jh., u: *Archeologia o początkach Słowian*, (ur. P. Kaczanowski, M. Parczewski), Materiały z konferencji, Kraków, 9-21. listopada 2001., Kraków, 2005., str. 387-402.

⁹⁵ K. GODŁOWSKI, *Pierwotne siedziby Słowian*. Kraków, 2000., str. 130-166. – PARCZEWSKI, Podstawy lokalizacji pierwotnych siedzib Słowian. Die Grundlagen zur Lokalisierung der ursprünglichen Slawen-Sitze, u: *Archeologia o początkach Słowian*, (ur. P. Kaczanowski, M. Parczewski), Materiały z konferencji, Kraków, 9-21 listopada 2001, Kraków, 2005., str. 71, sl. 3.

⁹⁶ Primjer: L. LECIEJEWICZ, Einige Bemerkungen über die Kontakte der Ostsee-Slawen mit nördlicher Rus' im Frühmittelalter, *Folia Praehistorica Posnaniensis*, 3, Poznań, 1988., str. 157-164.

⁹⁷ Za instruktivan pregled sukoba između autohtonista i alohtonista vidi: Z. SUŁKOWSKI, Allochtoniści i autochtoniści. *Z otchłani wiekow*, 51, Warszawa, 1985., str. 107-115.

⁹⁸ Npr.: M. P. BARFORD, *The Early Slavs. Culture and Society in Early Medieval Eastern Europe*. London, 2001. – F. CURTA, *The Making of the Slavs*. – F. CURTA, Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelom k Čechám a Moravě). The making of the Slavs (with a special emphasis on Bohemia and Moravia), *Archeologické rozhledy*, 60/4, Praha, 2008., str. 643-694. – F. CURTA, The early Slavs in the northern and eastern Adriatic region. A critical approach, *Archeologia Medievale*, 37, Firenze, 2010., str. 307-329. – F. CURTA, Etnicitet u ranosrednjovjekovnoj arheologiji: Primjer ranoslavenskih nalaza u jadranskoj regiji, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 37, Split, 2010., str. 17-48. – D. DZINO, “Becoming Slav”, “becoming Croat”: new approaches in the research of identities in post-Roman Illyricum, *Hortus artium medievalium*, 14, Zagreb - Motovun, 2008., str. 195-206. – D. DZINO, Novi pristupi izučavanja ranog hrvatskog identiteta, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 41, Zagreb, 2009., str. 33-54.

⁹⁹ V. SOKOL, Drugo shvaćanje hrvatskog identiteta. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 43, Zagreb, 2011., str. 459-474.

not have to migrate from some distant *Urheimat* in order to become Slovenians and Croats¹⁰⁰). Radi se o potpunoj preslici tvrdnje o pojavi Slavena u Češkoj i Moravskoj, “kako Slaveni nisu morali napustiti neku prapostojbinu da bi postali Česima i Moravcima” (na češkom: *že Slované nemuseli odejít z žádne Urheimat, aby se stali Čechy a Moravany*¹⁰¹). Ta je tvrdnja također samo prilagođeni oblik izvorne tvrdnje da su Slaveni bili “identitet koji se je formirao u sjeni Justinijanovih tvrđava i ne u Pripjetskim močvarama” (*an identity formed in the shadows of Justinian’s forts, not in the Pripet marshes*¹⁰²). Sve tri tvrdnje izvedene su iz istih znanstvenih koncepata. Jednako tako nije sporno da dvije mlađe tvrdnje ponavljaju formulacije i zaključke one starije, kao i činjenica da dvije mlađe imaju na isti način formuliran uvodni dio. Zanimljivije je, pak, kako su u cjelosti jednake strukture, a osobito je upečatljivo da su jednake i u svim ključnim formulacijama zaključnoga dijela. Posljednje bi moglo značiti samo jedno - Curta je odredio rezultate analize još prije no što ju je proveo kako bi kao rezultat pružio svoju početnu pretpostavku. U oba je mlađa primjera postupak bio jednak. Na svojevrijedno izabranim nalazištima, svojevrijedno interpretira svojevrijedno izabrane predmete i pokušava postaviti svoju lokalnu kronologiju arheoloških nalaza koja će biti kasnija od razdoblja prvih spominjanja Slavena u pisanim vrelima u danom prostoru. Tako postignut tobožnji rezultat mu zatim pruža manevarski prostor u kojem rijetki predslavenski toponimi postanu dokaz potpunog daljnjeg postojanja starosjedilačkoga stanovništva. Ono prema Curti u jednom trenutku naprosto promijeni jezik i počne pričati slavenskim jezikom, vjerojatno zbog posredovanja Avara¹⁰³.

Curta je u krivu već kod svoje kasne kronologije arheoloških nalaza. U posljednje se doba u ranosrednjovjekovnoj arheologiji pomoću različitih prirodoslovnih datacijskih metoda pokušava postići veća objektivnost datacija¹⁰⁴. Datacije dobivene

metodom radioaktivnoga ugljika C14 šire se i u Sloveniji, Austriji i Hrvatskoj. Curta ih je uključio u svoju raspravu, no uporabio je samo trećinu onih koje su mu u trenutku pisanja članka bile dostupne. U načinu na koji se njima bavi, vidljiva je njegova zbuđenost, a osobito jasno pokazuje da nije svjestan prirode kalibracije, a kamoli odnosa među povijesnom starošću uzoraka i datacijskim rasponima koje nudi kalibracija¹⁰⁵. Zato si u postizanju rezultata pomaže jednostavnim, ali i pogrešnim arbitriranjem, odnosno donosi proizvoljne zaključke.

Uzevši u obzir znatno veću količinu datiranih uzoraka i novu metodu proučavanja odnosa između definirane grupe arheološkog gradiva i datacijskim rasponom uzoraka iz nalazišnih konteksta gradiva te grupe, bilo je moguće dokazati da se je prostoručno izrađena i uglavnom neukrašena keramika u proučavanome području (točnije, u sjeveroistočnoj Sloveniji) pojavila najkasnije već 584. godine¹⁰⁶. Uglavnom se radi o naseljima koja tada nastaju nanovo i u kojima takva keramika ili prevladava ili je čak jedina vrsta keramike. Potrebno je upozoriti i na posude kao što su urne s groblja Großprüfening kod Regensburga, južno od Dunava, koje metalni predmeti (sl. 7) dobro datiraju u drugu polovicu 6. i

ologia o początkach Słowian, (ur. P. Kaczanowski, M. Parczewski), Materiały z konferencji, Kraków, 9-21. listopada 2001., Kraków, 2005., str. 527-531. – M. DULINICZ, *Frühe Slawen im Gebiet zwischen unterer Weichsel und Elbe: eine archäologische Studie*. (Studien zur Siedlungsgeschichte und Archäologie der Ostseegebiete, 7), Neumünster, 2006., str. 39-64. – I. O. GAVRITUHIN, Kompleksy pražskoj kul'tury s datirujuščimi veščami. Die Fundkomplexe der Prager Kultur mit sicher datierenden Fundstücken, u: *Archeologia o początkach Słowian*, (ur. P. Kaczanowski, M. Parczewski) Materiały z konferencji, Kraków, 9-21. listopada 2001., Kraków, 2005., str. 403-404. – A. PLETERSKI, *Zgodnjesrednjeveška naselbina na blejski Pristavi: tafonomija, predmeti in čas / Frühmittelalterliche Siedlung Pristava in Bled: Taphonomie, Fundgegenstände und zeitliche Einordnung*. (Opera Instituti archaeologici Sloveniae 19), Ljubljana, 2010., str. 85-176

¹⁰⁰ F. CURTA, *The early Slavs*, str. 323. – F. CURTA, *Etnicitet u ranosrednjovjekovnoj arheologiji*, str. 37.

¹⁰¹ F. CURTA, *Utváření Slovanů*, str. 682.

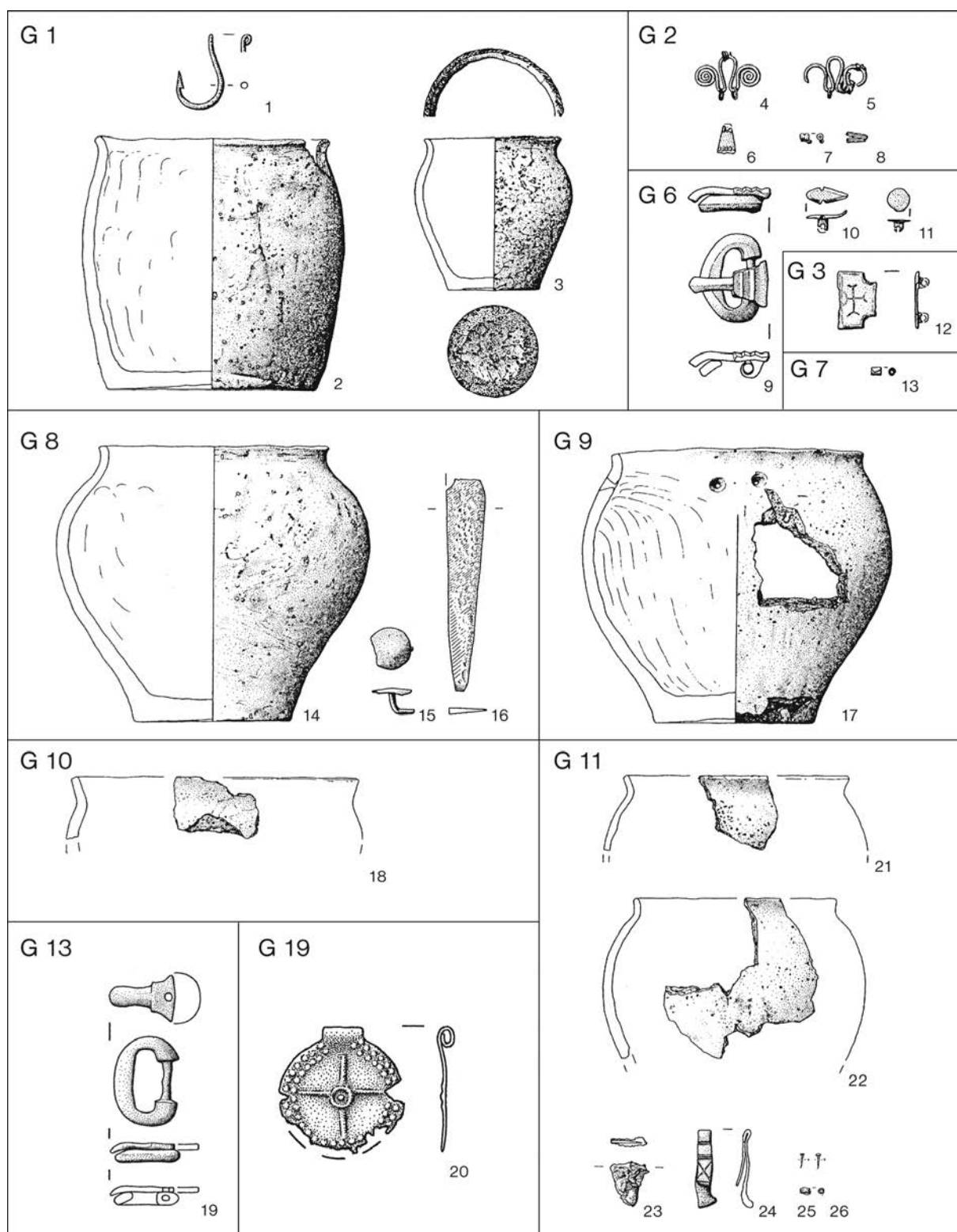
¹⁰² F. CURTA, *The Making of the Slavs*, str. 350.

¹⁰³ F. CURTA, *Utváření Slovanů*, str. 643-694. – F. CURTA, *Etnicitet u ranosrednjovjekovnoj arheologiji*, 17-48. – F. CURTA, *The early Slavs*, 307-329.

¹⁰⁴ Npr.: S. BRATHER, Sebastian 2005, *Die Anfänge slawischer Besiedlung westlich von Oder und Neisse. Początki osadnictwa słowiańskiego na zachód od Odry i Nysy*, *Archeologia o początkach Słowian*, u: *Archeologia o początkach Słowian*, (ur. P. Kaczanowski, M. Parczewski), Kraków, 9-21. listopada 2001., Kraków, 2005., str. 403-404.

¹⁰⁵ Usp.: F. CURTA, *The early Slavs*, sl. 318-322. – F. CURTA, *Etnicitet u ranosrednjovjekovnoj arheologiji*, str. 32-36. – A. MICHCZIŃSKI, *Is it Possible to Find a Good Point Estimate of a Calibrated Radiocarbon Date?* *Radiocarbon*, 49, Tucson, 2007., str. 393-401. – A. PLETERSKI, *Zgodnjesrednjeveška naselbina na blejski Pristavi*, str. 86-87, 126-127.

¹⁰⁶ A. PLETERSKI, *Zgodnjesrednjeveška naselbina na blejski Pristavi*, str. 127-129.

Sl. 7. An den Klostergründen, Großprüfning, Regensburg. Predmeti iz paljevinskih grobova (prema: W. EICHINGER - H. LOSERT, Ein merowingerzeitliches Brandgräberfeld, sl. 113, 114 i H. LOSERT, Slawen in der Oberpfalz, sl. 7, 8).

na početak 7. stoljeća¹⁰⁷. Naravno, sve to opovrgava Curtinu tvrdnju da ne postoji čvrsti dokaz kojim bi u 6. stoljeće datirali bilo koje naselje ili groblje koje bi bilo povezano sa “slavenskom” ili tzv. praškom kulturom¹⁰⁸. Trenutna je granica 584. godina, koja će se očigledno pomaknuti u još starije razdoblje. Na to već upućuju C14 uzorci iz Großprüfeninga iz groba 12., čiju gornju granicu kalibriranoga vremenskog raspona (sa 95,4 % sigurnošću) predstavlja 546. godina, i iz groba 20. kod čija je granica, može se tvrditi jednakom sigurnošću, 569. godina¹⁰⁹. Gotovo je potpuno jednako i s dvama uzorcima iz Nove Table kod Murske Sobote (sjeveroistočna Slovenija), čija je gornja granica 547. godina (jama SZ6) i 542. godina (jama SO149A)¹¹⁰.

Iako imamo dokaze da se je zbog gospodarskoga sloma, najkasnije na kraju 6. i početku 7. stoljeća, na našem području kod starosjedioca brzo proširilo jednostavno lončarstvo, a u nekim primjerima i prostoručno lončarstvo¹¹¹, to ipak nikako ne znači da su u potpunosti odbacili lončarsko kolo i potpuno pojednostavili oblike posuđa. Zato je to posuđe po obliku i izradbi moguće jasno razlikovati od gore spomenute grupe prostoručno izrađene keramike. Sukladno s Curtinim modelom, njeno bi

pojavljivanje trebali objasniti brzom tehnološkom promjenom u smjeru daleke prapovijesti zbog želje starosjedioca da oponašaju susjede iz udaljenog Dunava i još daljih Karpata, i zbog toga su u potpunosti odbacili znanja kojima su već bili ovladali. Takva je želja za oponašanjem je besmislena kada je poznato da su ljudi kod nas prostoručno izrađeno posuđe odbacili razmjerno brzo¹¹² i potom (prema Curti opet?!) posuđe izrađivali pomoću lončarskog kola. Razvoj događaja po Curtinom modelu sličio bi odluci da na pola stoljeća postanemo nepismeni jer su i naši susjedi nepismeni, da bi potom promijenili mišljenje i ponovno počeli pisati. U danom nam vremenu i prostoru načelo Ockhamove britve pruža jednostavnije i smislenije objašnjenje, a to je da su se doselile skupine novoga stanovništva čije se znanje razlikovalo od starosjedilačkog. Pojednostavljeno možemo govoriti o starosjedilačkim Vlasiima (vidi dalje) i novopridošlim Slavenima. Prednosti lončarskog kola bile su dovoljno uvjerljive da to obilježje vlaščkoga lončarstva doseljenici vrlo brzo preuzmu. Na taj je način potvrđen model preuzimanja lončarskoga znanja koji je prikazan prije nekoliko godina¹¹³.

Dalje Curta tvrdi da ne postoje indicije o jeziku kojim je komuniciralo stanovništvo u nedavno otkrivenim naseljima iz 7. i 8. stoljeća u sjevernoj i srednjoj Sloveniji i u sjevernoj Hrvatskoj, pa se samo *pretpostavlja* (naglasak F. Curte) da su govorili slavenskim jezikom¹¹⁴. Zanimarimo li činjenicu kako je naše razumjevanje prošlosti u hermeneutičkom smislu na ovaj ili onaj način uvijek samo hrpa pretpostavka (u koju spadaju i sve navedene Cur-

¹⁰⁷ W. EICHINGER - H. LOSERT, Ein merowingerzeitliches Brandgräberfeld östlich-donauländischer Prägung bei Großprüfening, *Das archäologische Jahr in Bayern* 2003., Darmstadt, 2004., str. 98-101. – H. LOSERT, Slawen in der Oberpfalz-eine Bestandsaufnahme, *Acta archaeologica Carpathica*, 42-43, Kraków, 2007.-2008., str. 317-323. – H. LOSERT, Das Brandgräberfeld von Regensburg-Großprüfening und die frühen Slawen in Pannonien. In Gedenken an Marek Dulnicz, Warschau († 2010.), u: *Keszthely-Fenekpuszta im Kontext spätantiker Kontinuitätsforschung zwischen Noricum und Moesia*, (ur. O. Heinrich-Tamáska), Castellum Pannonicum Pelsonense, Bd. 2, Budapest - Leipzig - Keszthely - Rahden Westf., 2011., str. 475-489.

¹⁰⁸ F. CURTA, The early Slavs, str. 322. – F. CURTA, Ethnicitet u ranosrednjovjekovnoj arheologiji, str. 35.

¹⁰⁹ H. LOSERT, Das Brandgräberfeld von Regensburg-Großprüfening, str. 489.

¹¹⁰ D. PAVLOVIĆ, *Zgodnjesrednjeveška poselitev severovzhodne Slovenije. Primer najdišča Nova Tabla pri Murski Soboti*. (Doktorska disertacija, Univerza na Primorskem), Koper, 2013., sl. 75.

¹¹¹ A. PLETERSKI, *Zgodnjesrednjeveška naselbina na blejski Pristavi*, str. 139-141. – Z. MODRIJAN, *Keramika*, u: *Poznoantična utrjena naselbina Tonovcov grad pri Kobaridu. Najdbe*, (ur. Z. Modrijan, T. Milavec) Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, 24, Ljubljana, 2011., str. 209-212.

¹¹² A. PLETERSKI, *Zgodnjesrednjeveška naselbina na blejski Pristavi*, str. 129.

¹¹³ A. PLETERSKI - M. BELAK, Lončenina z Gradu na Gorenjem Mokronogu in vprašanje prevzema lončarskih znanj / Keramik vom Grad in Gorenji Mokronog und die Frage der Übernahme von Töpfereiwissen, u: *Zgodnji Slovani. Zgodnjesrednjeveška lončenina na obrobju vzhodnih Alp. Die frühen Slawen. Frühmittelalterliche Keramik am Rand der Ostalpen*, (ur. M. Guštin), Ljubljana, 2002., str. 98-103. U osnovi, na potpuno jednak način, sada starija predizdanja, preuzima i M. LEHNER, *Binnennoricum-Karantanien zwischen Römerzeit und Hochmittelalter. Ein Beitrag zur Frage von Ortskontinuität und Ortsdiskontinuität aus archäologischer Sicht*. (Habilitationsschrift zur Erteilung der *venia docendi* für Klassische und Provinzialrömische Archäologie an der Karl-Franzens-Universität Graz), Graz, 2009., str. 150-156.

¹¹⁴ F. CURTA, The early Slavs, str. 322. – F. CURTA, Ethnicitet u ranosrednjovjekovnoj arheologiji, str. 35.

tine tvrdnje!), ipak imamo na raspolaganju odličnu indikaciju o jeziku kojim su u 7. stoljeću pričali pridošlice u istočnim Alpama. Naime, “zapisali” su ga u prostoru. Toponimi su dio kulturnoga krajolika, a arheološki nalazi mogu odrediti razdoblje u kojem je formiran. Cjelovito mikroregionalno istraživanje Blejskoga kota u sjeverozapadnoj Sloveniji pokazalo je da su se tada pored vlaških starosjedioaca naselili Slaveni koji su, kao novi gospodari i vlasnici teritorija, nanovo organizirali i imenovali svoj posjed, te su se ti toponimi zbog naseobinskog i gospodarskog kontinuiteta zadržali do danas. I ti su toponimi u velikoj većini nesporno slavenski, danas slovenski¹¹⁵. Slavenski toponimi se na Bledu javljaju u prvoj četvrtini 7. stoljeća¹¹⁶.

Sve navedeno, unatoč svim mogućim protivljenjima, pokazuje da su se Slaveni morali doseliti u područje sjeveroistočnoga Jadrana da bi nastali današnji Slovenci, Hrvati, Furlanci, Austrijanci. Za Slavene općenito to znači kako je još uvijek opravdano govoriti o seobi Slavena. Slaveni su se selili!

Odakle dovoljno Slavena

Složimo li se da su se Slaveni selili, tada moramo riješiti problem kako su se u stoljećima nakon hunskog prodora u Europu naselili na tako ogromnom području, iako je područje s kojega su krenuli bilo tako maleno (vidi gore). Javlja se temeljni populacijski problem - odkud se je pojavilo toliko ljudi u naseljavanju tolikog prostora? Već je S. Kurnatowski, uz veličinu ishodišnog područja, istaknuo trajanje seobe i asimilacijske moći Slavena, misleći pri tome u prvom redu na jezičnu asimilaciju. Njeni su mehanizmi različiti, no svakako ovise o odnosima snaga moći: populacijskim, gospodarskim, političkim, društvenim, kulturno-ideološkim. Početke njihova djelovanja nemoguće je zamisliti bez fizičke nazočnosti barem manjeg broja prvih govornika jezika koji će poslije prevladati¹¹⁷. Netko je jednostavno morao stići na novi teritorij ne razmišljajući

koju će sadašnju raspravu time potvrditi, odnosno opovrgnuti. Kurnatowski je za polaznu točku svoga populacijskog računanja uporabio vrlo kratko razdoblje raseljavanja koje je uglavnom trajalo samo 100 godina, odnosno najviše 200 godina, i zaključio da slavenski ishodišni teritorij nije bio malen¹¹⁸. Danas procijenjeno razdoblje raseljavanja na zapad i jug možemo produžiti na 400 godina (vidi dolje) te povećati moć asimilacije (vidi dolje), što posljedično znači da je teritorij s kojeg su krenuli bio osjetno manji i na taj način otklanja prividnu proturječnost.

Huni su protjerali Germane na zapad, a Rimsko Carstvo je propadalo. Na kraju 5. stoljeća Slaveni su se naselili u jugoistočnoj Poljskoj, a nakon dva stoljeća postavljaju svoja obitavališta u istočnoj Njemačkoj i oko 800. godine grade naselje u današnjim predgrađima Hamburga¹¹⁹. Do kraja 6. stoljeća smjestili su se u Češkoj i Slovačkoj i zajedno s Avarama nakon 568. godine, na temelju međunarodnoga sporazuma s Langobardima, zauzimaju langobardsku Panoniju. Sredinom 6. stoljeća već su u Rumunjskoj. U drugoj polovini 6. stoljeća pljačkaju bizantske provincije na Balkanu i oko 600. godine dolaze pred talijanska vrata. Bizantski im je car Heraklije u prvoj polovini 7. stoljeća, pokušavajući iz neprijatelja stvoriti saveznika, sporazumom dopustio naseljenje u zaleđu dalmatinskih mjesta u koja se je sklonio preostali dio romanskih starosjedioaca. Već u drugoj četvrtini 7. stoljeća nastaju slavenski grobovi u slavnoj Olimpiji na Peloponezu¹²⁰. I kada su na kraju 8. stoljeća Slaveni živjeli na području od Baltika do Peloponeza, to je bila posljedica višestoljetne seobe, savezništva s različitim susjedima i narodima na koje su naišli, pa čak se s njima i pove-

¹¹⁵ S. KURNATOWSKI, *Demographische Aspekte*, str. 466-472.

¹¹⁹ Usp. P. DONAT, *Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7. bis 12. Jahrhundert*. (Schriften zur Ur- und Frühgeschichte, 33), Berlin, 1980., str. 157-158, karta 3.

¹²⁰ R. KATIČIĆ, *Uz početke hrvatskih početaka*, str. 37-50. – A. PLETERSKI, *Veliko razseljevanje Slovanov, u: Zakladi tisočletij : zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*, Ljubljana, 1999, str. 367-369. – T. VIDA - T. VÖLLING, *Das slawische Brandgräberfeld von Olympia, Archäologie in Eurasien*, 9, Rahden/Westf., 2000., str. 91-95. – M. DULINICZ, *Frühe Slawen*, str. 275-287. – G. FUSEK - J. ZÁBOJNÍK, *Frühslawisches Siedlungsobjekt aus Suchohrad. Zur Problematik der langobardisch-slawischen Beziehungen*, u: *Archeológia barbarov 2009*, (ur. J. Beljak, G. Březinová, V. Varsik), *Archaeologica Slovaca Monographiae, Communicationes*, Tomus X, Nitra, 2010., str. 155-180.

¹¹⁵ A. PLETERSKI, *Nevidna srednjeveška Evropa: Župa Bled*. (Dela Inštituta za arheologijo 1), Ljubljana, 2011., (http://iza.zrc-sazu.si/Si/Dela/Zupa_Bled.pdf).

¹¹⁶ A. PLETERSKI, *Zgodnjesrednjeveška naselbina na blejski Pristavi*, str. 161-168. – A. PLETERSKI, *Nevidna srednjeveška Evropa*, str. 72-145.

¹¹⁷ Sažet pregled u: S. KURNATOWSKI, *Demographische Aspekte hinsichtlich slawischer Migrationen im 1. Jahrtausend*, u: *Rapports du IIIe Congres International d'Archéologie Slave Bratislava 7-14 septembre 1975*, Tome 1, (ur. B. Chropovský), Bratislava, 1979., str. 466-470.

zali. Zasiurno se nisu niotkuda najednom pojavili u masi kao što se to činilo nekim njihovim suvremenicima, ali i nekim današnjim istraživačima.

Unatoč gore navedenim suzdržavanjem do trećega koncepta, ipak njegov interpretacijski potencijal ne smijemo odbaciti jer pomaže kod objašnjenja načina kulturnoga prilagođavanja i asimilacije. Najuspješnijom se znanstvenom strategijom pokazala kreativna kombinacija svih triju koncepta (vidi dolje).

Postati Slavenom

Kod Slavena je karakteristična velika asimilacijska moć kojom su tijekom vremena pokorili većinu Balta, brojne finske narode i ostale susjede (npr. Ante, Hrvate i Bugare), te djelomično i preostali dio romanskih i germanskih starosjedioca na koje su naišli. Bez te asimilacijske moći teško je razumljivo, ne samo opseg njihove seobe, nego i brzi i potpuni nestanak Avara iz povijesti nakon što su Franci, u vojnom i političkom smislu, uništili Avariju¹²¹. U čemu je ležala asimilacijska moć ljudi koji su živjeli (po kriterijima današnje arheologije, ostavimo li po strani uporabu metala) na razini neolitskih početaka: s jednostavnom poljoprivredom, u jednosobnim građevinama, s najjednostavnijim lončarstvom, u neslojevitom gospodarstvu i društvu?

Radi se o važnim temama koje u stručnim raspravama još uvijek nedostaju. Zbog toga trenutno mogu ponuditi samo skicu nekih znanstvenih ideja. O brojnim odnosima Slavena i asimiliranih naroda možemo samo pretpostavljati. Malo je vjerojatno da su Slaveni bili u gospodarskom smislu moćniji (usporedi gore), iako su u određenim trenucima i područjima zaista bili politički nadmoćni. Svakako je potrebno naglasiti i njihovu iznimno čvrstu duhovnu kulturu¹²², koja je osobito izišla na vidjelo u kontaktima s onim osiromašenim stanovništvom iz područja nekadašnjeg Rimskog Carstva, a kojemu je rimska država pripadanje užoj zajednici nadomjestila rimskim državljanstvom koje je s vremenom postalo bezvrijedno. Kontakte s neslobodnim stanovništvom bolje da i ne spominjemo. Uz to je kršćanstvo svojim univerzalizmom degradiralo sta-

ru duhovnu povezanost ljudi s prostorom koji im je omogućavao preživljavanje. U čestim se kriznim trenucima brojnim takvim pojedincima činilo da im kršćanski bog, više no očigledno, nije donio blagostanja. Tada je slavenski način života, koji nije poznavao poreze i koji je sadržavao djelotvornu magiju za upravljanje prirodom i životom uopće, postao atraktivnim rješenjem životnih nedaća.

Bizantski ratni priručnik s kraja 6. stoljeća, *Strategikon*, navodi kako Slaveni zarobljenike ne zadržavaju u vječnom zatočeništvu, nego im nakon određenog vremena ponude opciju da se u zamjenu za otkupninu mogu vratiti kući ili mogu ostati kao slobodni među prijateljima (*Strategikon* XI. 4.4). Taj navod je često prisutan u raspravama o (ne)postojanju vojne demokracije kod Slavena¹²³. Za našu raspravu je važan jer dokazuje slobodan i prijateljski suživot Slavena i stranaca u lokalnoj slavenskoj zajednici. Dalje teku najmanje dva puta. Na jedan upućuje primjer zarobljenika s Balkana koji su se do oko 680. godine, inače u avarskoj južnoj Panoniji, formirali u posebnu grupu sa svojim imenom *Sermesiano*¹²⁴. Takvo nešto bilo bi moguće i na slavenskom teritoriju i možda je značajno doprinijelo opstanku Vlaha pored Slavena i među njima (vidi dalje). Možda se zanimljivijom čini druga mogućnost - potpuno priključenje slavenskoj zajednici, odnosno postati Slavenom.

Ako su temeljne političke jedinice u kojima su Slaveni ostvarivali svoje životne interese zaista bile *župe* (vidi gore), onda je netko postao Slavenom tako što se uključio u *župnu* zajednicu. Zasiurno se je pri tome radilo o svojevrsnom pravnom aktu. Prirodu takvoga akta možemo pretpostaviti na povijesti njegovih učinaka (*Wirkungsgeschichte*).

Na odličan su način zabilježeni u *župi Poljica* u Dalmaciji, u zaleđu Splita. Život u *župi Poljica* reguliralo je posebno poljičko pravo koje je sadržavalo brojnu ostavštinu iz mnogo starijih razdoblja. To pravo je bio sadržano *Poljičkom statutu*¹²⁵. Ovdje ćemo nakratko razmotriti termin *vrv* (konopac, uže), koji se pojavljuje u *Statutu*. Prisutan je i u staroruskom zakoniku iz 11. stoljeća, *Pravda Rus'škaja*, u kojem označava jedinicu društveno-teritorijalne or-

¹²¹ W. POHL, *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n. Chr.* München, 1988., str. 327-328.

¹²² V. BELAJ, *Hod kroz godinu. Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazora*. Zagreb, 2007. – R. KATIČIĆ, *Božanski boj*. – R. KATIČIĆ, *Zeleni lug*. – R. KATIČIĆ, *Gazdarica na vratima*.

¹²³ F. CURTA, *The Making of the Slavs*, str. 312-318.

¹²⁴ W. POHL, *Die Awaren*, str. 217-218. – J. WERNER, *Der Schatzfund von Vrap in Albanien*, u: *Studien zur Archäologie der Awaren 2, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse*, 184, Wien, 1989., str. 19-23.

¹²⁵ M. PERA, *Poljički statut*. Split, 1988., str. 403-410.

ganizacije, dok Pera za poljičku *vrv* (konopac) smatra da označava vrstu srodničkog odnosa koji bi bio stariji od teritorijalnoga značenja *vrvi* (konopac) u *Pravdi Rus'škaji*¹²⁶. Pojam *vrv* u *Poljičkome statutu* analizirao je i Miho Barada te utvrdio da *vrv* nika-ko nije krvna veza, nego prežitak iz razdoblja doseljenja Slavena, koji je prešao semantički razvoj, počevši od predmeta kojim se mjerilo zajedničko zemljište, preko tako izmjerena zemljišta do apstraktnog naziva za idealno pravo na zemljište¹²⁷. Tumačenje koje zapravo povezuje ova značenja, ponudio je Jaroslav V. Baran koji je uz to dodao i arheološki dokaz. U ukrajinskom naselju iz 7. i 8. stoljeća, Raškv I, primjetio je pravilan raspored kuća čija mjesta postavljanja određuju ravne linije. Takve je raspodjele potom primijetio i na brojnim drugim nalazištima. Objašnjenje je pronašao u *vrvi* (konopac) iz *Pravde Rus'škaje* i *Poljičkog statuta* te je zaključio kako se radi o simboličkom prostonom prikazu obiteljskih veza potezanjem linija konopci-ma koji, kao i srodstvo, povezuje pojedinačne obitelji i njihove kuće¹²⁸. Potrebno je napomenuti kako riječ *vrv* (konopac) zapravo nosi tri značenja: društveno, teritorijalno i *vrv* (konopac) kao predmet.

Uporaba termina *vrv* (konopac) u *Statutu* otkriva još više. Složenica *vrv pojati* iz 62. članka¹²⁹ ukazuje na materijalnu uporabu konopca, ali u simboličkom smislu. Naime, *pojati* potječe iz praslavenskog **pōd'ati* što je iterativni glagol iz praslavenskog *pōditi, koji je u izvornom smislu značio "napregnuti, rastegnuti"¹³⁰. Zato *vrv pojati* u *Statutu* najvjerojatnije ima staro značenje "rastegnuti konopac", odnosno konopcem izmjeriti prostor. To, naravno, ne osporava neposrednu svrhu provjeravanja srodstva¹³¹. U članku 80a spominje se *družina vr-*

vitja (obitelj od konopca), a 36. članak nesumnjivo govori da postoje *brat prisni* (prisna braća) i *brat ne prem prisni* (neprisna braća), što znači da je prvi *brat bližnji*, a drugi je *brat vrvni*¹³². Obje su vrste braće u velikoj mjeri pravno jednake, pri čemu su vrvni ipak nešto manje zaštićeni. Dakako, razliku između obju vrsta braće možemo objasniti razlikom između bližnjeg (*brat bližnji*) i daljnjeg roda. Međutim, protuodnos *prisni* < *vrvni* pokazuje stariju situaciju jer je *prisni brat* bio brat po krvi, a *vrvni brat*, brat po *vrvi*¹³³. Dodamo li još k tome zaključak Pere da je odnos stanovništva Poljica prema svomu zemljišnom posjedu bio prvenstveno emocionalan, pri čemu su prema zemlji imali gotovo mističan odnos kao prema svojoj hraniteljici i temelju svoga opstanka (*terra mater*)¹³⁴, i da su rođena braća po majci bila povezana pupkovinom - rodnim konopcem¹³⁵, onda je simbolika konopca koji sve povezuje, nesporna. *Kao što braću po krvi pupkovina veže s majkom koja im je pružila život, tako braću po konopcu taj isti konopac veže s majkom zemljom koja im pruža život*. Slaveni su svoj prostor uređivali konopcem kao što je pokazao Baran (vidi gore), a njime su i uredili prostor Praga¹³⁶. Koristili su ga već u ranome srednjem vijeku i njime je u jugoistočnim Alpama, primjerice, uređeno područje Bodeš na Bledu¹³⁷ i Polica na Cerkljanskom¹³⁸. *Svi koji su pritom zajedno držali konopac, postali su braća po konopcu*. To je bio pravni akt kojim je neki stranac mogao postati punopravnim članom zajednice, neovisno o svom krvnom podrijetlu. Na taj je način stranac postao Slavenom.

¹²⁶ M. PERA, *Poljički statut*, str. 544.

¹²⁷ M. BARADA, *Starohrvatska seoska zajednica*. Zagreb, 1957., str. 23-33.

¹²⁸ J. V. BARAN, *Slov'jans'ka obščina (za materialami poselelnja Raškv I)*. Disertacija na zdobytija naukovogo stupenja kandidata istoričnih nauk, Kijiv, 1992. – J. V. BARAN, *Slov'jans'ka obščina (za materialami poselelnja Raškv I)*, u: *Problemi pohodžennja ta istoričnogo rozvitku Slovj'an*, (ur. V. D. Baran, R. V. Terpilovskij, N. S. Abašina), Zbirnik naukovih statej, prisvjačenij 100-riččju z dnja narodžennja Viktora Platonoviča Petrova, Kijiv - L'viv, 1997., str. 176-183.

¹²⁹ M. PERA, *Poljički statut*, str. 462.

¹³⁰ M. SNOJ, *Slovenski etimološki slovar*, str. 459 i 463.

¹³¹ Z. JUNKOVIĆ, Bilješke uz tekst i prijevod Poljičkog statuta, *Poljički zbornik*, 1, Zagreb, 1968, str., 113. – J. V. BARAN, *Slov'jans'ka obščina*, str. 137.

¹³² M. PERA, *Poljički statut*, str. 434, 436, 484.

¹³³ Do sličnog zaključka došao je i M. BARADA, *Starohrvatska seoska zajednica*, str. 29. Interesantna je situacija na koju upozorava Mladen Ančić, kad su dvije osobe mogle biti istodobno i „krvna“ i „vrvena braća“, odnosno *fratres consanguinales et funales* (vidi: M. ANČIĆ, Parba za dio nasljeđa banovca Jakova Šubića Bribirskog, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 36, Zadar, 1994., str. 320).

¹³⁴ M. PERA, *Poljički statut*, str. 290.

¹³⁵ M. PERA, *Poljički statut*, str. 150.

¹³⁶ A. PLETESKI - J. MAREŠ, *Astronomische Grundlagen einiger frühmittelalterlichen Kultstellen in Praha*, *Studia mythologica Slavica*, 6, Ljubljana, 2003., str. 26.

¹³⁷ A. PLETESKI, *Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih*, *Zgodovinski časopis*, 50, Ljubljana, 1996., str. 179.

¹³⁸ A. PLETESKI, *Poliški tročan*, *Studia mythologica Slavica*, 9, Ljubljana, 2006., str. 52.

Slaveni i Vlasi u slovenskoj usmenoj predaji

U završnom dijelu želim skrenuti pozornost na izvanredan potencijal podataka koje skriva usmena predaja. Kako se radi o usmenome izvoru, povjesničari ih u širokom luku izbjegavaju. Usmena predaja kao izvor za poznavanje povijesti sadrži brojne zamke i nedostatke¹³⁹. No, ako smo svjesni tih slabosti te ih na taj način izbjegnemo, možemo doći do vrlo dragocjenih podataka. Naime, ljudska predaja, jednako kao i jezik, čuva brojne uspomene iz bliže i daljnje prošlosti.

O potencijalima povijesnih tumačenja usmene predaje na primjeru slovenskog gradiva pisala je Katja Hrobat¹⁴⁰. Njezine zaključke možemo sažeti u misao da je jedna od karakteristika usmene predaje ta, da nema vremensku dubinu jer razlikuje samo *danas* i *nekoć*. To je ujedno i loša strana ljudske predaje, dok je njena dobra strana što je vrlo osjetljiva na sve događaje u nekom prostoru. S obzirom na to da joj je svrha prenošenje poruka, usmena je predaja svakako jedan oblik *obavještavanja*. To su izvori, čija je svrha potomcima prenijeti neku sliku o prošlim događajima¹⁴¹. U sadržajnom je smislu to subjektivan izvor čiju pouzdanost provjeravamo uspoređujući ih s drugim izvorima, koji su ostavština istih povijesnih procesa¹⁴². Usmena predaja ima i karakteristiku *preostataka*. To su izvori bez ikakve poučne svrhe jer su nastali kao neposredni sastavni dio jednog minulog procesa¹⁴³. Zato su iz njih dobiveni podatci o tome procesu relativno objektivni, zanemarimo li neizbježnu subjektivnost istraživača. Želimo li se usmenom predajom baviti kao preostacima, moramo ju smjestiti u prostor. Tek će im njihova veza s prostorom dati karakteristiku preostataka. Prostor i povezanost s njime sredstva su koja vrlo teško postanu predmet svjesne manipulacije.

¹³⁹ Usp.: J. VANSINA, *Oral tradition as history*. Oxford - Nairobi, 1985.

¹⁴⁰ K. HROBAT, *Šembilja na rimskih cestah. O ustnem izročilu in arheoloških raziskavah*. (Diplomsko delo, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani), Ljubljana, 2003., str. 41-43. – K. HROBAT, *Ko Baba dvigne krilo. Prostor in čas v folklori Krasa*. (Zbirka Razprave FF), Ljubljana, 2010., str. 13-15.

¹⁴¹ B. GRAFENAUER, *Struktura in tehnika zgodovinske vede*. Ljubljana, 1960., str. 258.

¹⁴² A. PLETERSKI, Proučevanje preteklosti s pomočjo procesov in struktur, *Arheo*, 21, Ljubljana, 2001, str. 65-68.

¹⁴³ B. GRAFENAUER, *Struktura in tehnika*, str. 258.

Ovdje će nas još zanimati pitanje slavenske seobe koje je povezano s odnosima između Slavena i Vlaha. U tom se smislu radi o važnom pogledu etnogeneze. Tematika alpsko-balkanskih Vlaha zaista je vrlo opsežna. Ipak, na ovom ih je mjestu potrebno barem nakratko spomenuti jer je bez njih jednostavno nemoguće razumijeti početke slavenskoga naseljavanja južno od Dunava kao i povijest tog prostora u svim stoljećima do danas.

Riječju Vlah koristiti ćemo se onako kako ju je već prikazao Milko Kos. Nije naodmet ponoviti njegovo objašnjenje: “Pojam *vlah* za Romana Slaveni su dobili od Germana već u zakarpatskoj domovini. Kod Germana *walh* (starovisokonjemački *walah*, srednjevisokonjemački *walh*) označuje keltskoga susjeda na zapadu. Jedno od keltskih plemena su Volci (Volcae). Kasnije je *walah-walh* Germanima označavao Romana i stanovnika rimske države općenito. Južni su Slaveni također preuzeli pojam *vlah* kojim su imenovali Rimljane kao i romanizirano i neromanizirano stanovništvo koje su zatekli prilikom naseljavanja u Podunavlju i na Balkanu, te naposljetku, i romansko stanovništvo Apeninskoga poluotoka, u Alpama i na zapadu općenito”¹⁴⁴.

U zapadnoj Sloveniji postoji osobito mnogo predaja koje opisuju Vlahe, njihov život i suživot sa Slavenima¹⁴⁵. Teme koje smo gore naveli vrlo slikovito prikazuje *predaja o nastanku sela Police* nad rijekom Idrijcom, na zapadu Slovenije.

Skraćeni zapis predaje poznat nam je već iz 19. stoljeća. “Poličani kod Šentvidske gore su se također morali doseliti iz drugih krajeva jer im je tipus potpuno različit od Tolminčana. Zovu ih “cigani” i govore kako su se u Polici naselili nakon što je cijelo selo poharala kuga”¹⁴⁶.

Tek u potpunom zapisu predaje saznajemo neke važne pojedinosti. “Selo je nekada bilo gusto naseljeno, no tada se je pojavila kuga. Svi su seljani, osim jednoga, umrli. Jedini preživjeli seljanin, plačući je hodao na Žubršk [prirodna gomila na rubu današnjega sela]. Dolinom su došli Cigani i upitali ga zašto plače. Rekao im je: “Pokopao sam ih sve do zadnjega. Tko će mene pokopati kada umrem?”

¹⁴⁴ M. KOS, Vlasi in vlaška imena med Slovenci, *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, 20, Ljubljana, 1939., str. 226-227.

¹⁴⁵ A. PLETERSKI, De Sclavis autem unde dicitis : Slovani in Vlasi na “nikogaršnjem” ozemlju istrskega zaledja, *Acta Histriae*, 13, Koper, 2005., str. 113-150.

¹⁴⁶ S. RUTAR, *Zgodovina Tolminskega*. Gorica, 1882., str. 80.

Odgovorili su mu: “Mi ćemo se pobrinuti za vas.” Tako su se ti Cigani zadržali. U selu još uvijek postoje dva prezimena njihova roda, Makuc i Božič¹⁴⁷.

Detaljna je analiza geneze seoskoga prostora pokazala da se radi o staroj kulturnoj pokrajini koja je bila naseljena već u prapovijesti. Izvor Lašk, sjeverno od sela, govori o kontaktu s pretslavenskim stanovništvom kraja kojeg su novi stanovnici imenovali (V)Lahi. U potpunosti postoji dovoljno uporišnih točaka za utvrđivanje predaje o počecima sela¹⁴⁸. Dolazak pravih Roma (= ljudskih Cigana) prije 14. stoljeća manje je vjerojatan. Možda prvi spomen Roma na slovenskom teritoriju seže iz 1387. godine -Cigan iz Ljubljane¹⁴⁹. Pridodamo li tome poznatu kugu iz sredine 14. stoljeća, koja je usmrtila dobar dio europskoga stanovništva, nameće nam se priča o Romima koji su se u drugoj polovini 14. stoljeća, nakon epidemije kuge, naselili u selu Police. Tome proturječe podatci iz tolminske zemljišne knjige iz 1377. godine, koji ukazuju da u selu nije zavladao pustoš te čak dokazuju da se raspodjela zemljišnih čestica nije uopće promijenila. Kuga ili neka druga vrsta nedaće, koja bi u tolikoj mjeri opustošila selo od trenutka nastanka polja nadalje, ipak bi ostavila trag i u raspodjeli zemljišta. Naime, novi stanovnici bi vrlo sigurno iskoristili prigodu te bi po svojim željama nanovo podijelili zemljišta. No, tragovi o tome ne postoje. Raspodjela zemljišnih čestica pokazuje neprekidan razvoj od ranoga srednjeg vijeka do danas¹⁵⁰.

Kako objasniti takve suprotnosti? Griješi li ljudska predaja? Njeni se istraživači slažu da ljudska predaja snažno odražava društvene odnose, bilo one iz razdoblja nastanka ili iz razdoblja zapisivanja. Pripovjedači kroje pripovijest po mjeri vlastitoga

života, vlastitoga shvaćanja¹⁵¹. U tom je pogledu objašnjenje jednostavno. Izraz *cigani* mlađeg je datauma. U ljudskoj je svijesti zamijenio neki stariji, manje opipljiv pojam za (etnički drukčije) strance, pridošlice. To su bili oni koji su uspostavili postojeću raspodjelu zemljišta. Njihovi toponimi govore da su to bili Slaveni. Prema onome što nam govori poliški prostor, najvjerojatnije je na području današnjih Polica postojala starija, (v)laška naseobina koja je u stoljećima ranoga srednjega vijeka gotovo zapuštena. Možda je do toga zaista došlo zbog neke epidemije. Novi su slavenski došljaci naišli na preživjeloga seljanina i nekoliko iskrčenih prostora. U očima okolnog vlašskog stanovništva na Gori-Šentvidskoj visoravni, na kojeg ukazuju groblja na Pečinah¹⁵², Slaveni su viđeni kao pridošlice.

Zanimljivo sučeljavanje “mi-Cigani” na koje nailazimo u predaji, i koja bi po našoj analizi bila istovjetna sučeljavanju “Vlasi-Slaveni”, odnosno “mi Vlasi-Cigani Slaveni”, ima još mnogo značenja. Najprije, prevladajuća “mi-savjest” u ovom dijelu Slovenije seže još do vlaške, starosjedilačke predaje. Time smo potvrdili vjerodostojnost autohtonističkog interpretacijskog koncepta. Nadalje, ti starosjedoci su se poslije jezično slavenizirali jer danas pričaju jednim od slovenskih narječja, što potvrđuje vjerodostojnost kulturno-asimilacijskoga koncepta. I konačno, u ljudskoj se je predaji sačuvalo izvrsno sjećanje na slavensko naseljenje, što ne bi bilo moguće da do njega u ranom srednjem vijeku zaista nije došlo. To potvrđuje alohtonistički koncept. Sveukupno, primjer dokazuje kako predaju sela Police možemo objasniti tek kombinacijom svih triju koncepata istodobno. I na takav će način biti potrebno proučavati opću etnogenezu Slavena u budućnosti¹⁵³.

Prijevod: Marija Kefelja

¹⁴⁷ Prilagođen zapis narječne objave u: Raziskovalna naloga Police. Osnovna šola, spomenik NOB, Cerklje, 1989., str. 9.

¹⁴⁸ A. PLETESKI, Police na Tolminskem - prva “ciganska” vas na Slovenskem?, u: *Med srednjo Evropo in Sredozemljem - Vojetov zbornik*, (ur. S. Jerše, D. Mihelič, P. Štih), Ljubljana, 2006, 33-45.

¹⁴⁹ P. ŠTRUKELJ - P. WINKLER, Romi, u: *Enciklopedija Slovenije*, 10, Ljubljana, 1996., str. 286.

¹⁵⁰ Usp. A. PLETESKI, Police na Tolminskem. – A. PLETESKI, *The invisible Slavs. Župa Bled in the prehistoric Early Middle Ages*. (Opera Instituti archaeologici Sloveniae 28), Ljubljana, 2013.

¹⁵¹ M. KROPEJ, *Pravljica in stvarnost. Odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljicah in povedkah ob primestrih iz Štrekļeve zapušćine*. (Zbirka ZRC, 5), Ljubljana, 1995., str. 23-24.

¹⁵² Usp.: T. KNIFIC - D. SVOLJŠAK, Pećine, *Varstvo spomenikov*, 22, Ljubljana, 1979., str. 325-329. – D. SVOLJŠAK, Arheološka podoba Šentviške planote, u: *Zbornik Šentviške planote*, Šentviška Gora, 1992., str. 25-27.

¹⁵³ Češka verzija ovoga teksta je u: A. PLETESKI, Slované a Vlaši u bran Itálie v souvislosti s etnogenezi Slovanů, *Archeologické rozhledy*, 65, Praha, 2013., str. 618-641.

The ethnogenesis of the Slavs, the methods and the process.

With texts of *Žitie Konstantina* (The Life of Constantine, Chapter XIV) and *Žitije Metodija* (The Life of Methodius, Chapters II and V) from the 9th century, it can be determined that a foundation of self-understanding of the Slavs was their language. Therefore, the ethnogenesis of the Slavs is to a large extent the history of their language. According to research done by linguists, is the Slavic language structurally derived from an older Baltic-Slavic linguistic stage, which was common to subsequent Balts and Slavs. This happened on the southern edge of the territory that was once inhabited by speakers of the Baltic-Slavic language. River-names indicate a youngest stage of this territory. It overlaps with a group of archaeological cultures in the third quarter of the first Millennium BC. At the end of this period moved from Poland to Ukraine a group of people, called Venethi by their western Germanic neighbors. This process resulted in a separation of Slavic language from the Baltic-Slavic language community.

In the 4th century A.D., Goths included Slavs in their tribal confederation, which was dissolved in 375, with the arrival of the Huns. Then began the gradual expansion of the Slavs to the west and south, which was following a withdrawal of Germanic tribes. A relatively uniform Slavic language began to crumble. This expansion ended only 400 years later, when the Slavs settled in the vast area from Hamburg in Germany to Peloponnese in Greece. Belief of researchers that the Slavs settled in this part of Europe very quickly and in large quantities is therefore wrong. It is quite possible that the homeland of the Slavs was originally a small territory. The colonisation was gradual and associated with partial assimilation of indigenous peoples, called Vlachs by the Slavs. Power of assimilation of the Slavs was in their free way of life, without taxes.

The legal framework for this assimilation was offered by the institution of a so-called *vrv* (rope) as a symbolic-social phenomenon.

The territory between the Danube and the Adriatic Sea, the Slavs began to settle in the second half of the 6th century. This is corroborated with both written sources as well as archaeological finds and their radiocarbon dates. An example of Bled in northwestern Slovenia demonstrates that in the 7th century, new immigrants organized space anew and gave it new names. This topographic names are Slavic, which means that the Slavs brought with them the Slavic language.

Folk narrative in a village Police (Western Slovenia) has preserved the memory of the strange newcomers who have settled in the village area, after all residents, except one, died of plague. In the eyes of neighboring inhabitants in the 19th century, these immigrants were labeled as Gypsies. This is not consistent with the genesis of the village settlement, which shows a constant development since the Early Middle Ages. Folk narrative reflects strong social conditions either from the time of its origin or from the record time. Narrator namely alter a story to fit his own views on life and his level of comprehension. Looking from this point of view, the explanation is quite simple. The name Gypsies is quite recent. In the consciousness of the people it replaced a much older term that had previously designated foreigners, newcomers, those of different ethnic origin. These were the ones who created the division of land that has been preserved to the present. In view of its place names, they were of Slavic origin. It is therefore most likely that in the area of present-day Police there had been an older settlement inhabited by the Vlachs, which by the Early Middle Ages had been almost depopulated. The new, Slavic settlers had thus chanced upon the

remaining villager and some cultivated land. In the eyes of neighboring Vlachs the Slavic settlers had certainly been viewed as newcomers.

The highly interesting notion of *us* as opposed to the *Gypsies*, which is inherent in the popular tradition of the region, equals to the relation of the *Vlachs* toward the *Slavs*-meaning *we, the Vlachs* against the *Gypsies, the Slavs*. It denotes that the prevailing notion of *us*, the majority, originates from the indigenous tradition of the Vlachs. This confirms an autochthonous model of Slavic ethnogenesis. Later

on these oldsettlers changed their language to the Slavic. This confirms the model of cultural assimilation. That the folk tradition preserved explicit memory of the Slavic colonization, would not have been possible, if it would not have actually occurred in the Early Middle Ages. This confirms an allochthonous model of Slavic ethnogenesis. Example of village Police therefore suggests that to understand the ethnogenesis of the Slavs a synthesis of three interpretative models—autochthonous, allochthonous, cultural assimilation—is needed.